

עובדות והנהגות מרבינו הגדול מרן ראש הישיבה בעל 'דרכי שמואל' זצוק"ל

רשמתי קצת דברים שעלו בזכרוני בשעת הכתיבה, יש פה סיפורים נפלאים ויש סיפורים פשוטים, והנהגות, וגם מהם אפשר ללמוד ולהתחזק באהבת וביראת ה'. השתדלתי לא לכתוב פרשנויות ותיאורים מופשטים אלא עובדות ממש, והמבין לבד יבין מהדברים כמה מדובר.

בזכרוני יש עוד הרבה סיפורים והנהגות רבות שלא רשומים פה כיון שלא נזכרתי בהם בשעת הכתיבה, וחלק גם אי אפשר להעלות על הכתב לרבים, וקצת דברים שיעצו לי להוריד. וכמעט בכל נושא שמדברים עמי או שאני קורא יש לי סיפור או הנהגה שאני נזכר, ואולי בעתיד נרשום עוד.

יש להדגיש שאין לפסוק הלכה מהדברים הנכתבים אלא לאחר בירור היטב אצל אחרים ששמעו, וכתבתי רק כדי לעורר ע"פ מה שאמר לי.

יהי רצון שבזה קצת אצא ידי חובת ההספד של האדם הגדול בענקים שזכיתי להתקרב לשולי גלימתו, ולא אחיה בכלל מתעצל בהספדו של חכם.

זעירא ולא מן חבריא

אביעד יהושע סגרה

תורה

אמר לי הרבה פעמים שמורגל בזה לחדש דברים בתוך השיעור, והיינו רואים במהלך השיעור שחידש דברים והסתכל על שני תלמידים ותיקים שישבו במקום קבוע האם אומר נכון והיה נראה כאילו לא היה בטוח בעצמו כיון שהתחדש לו עכשיו.

ופעם אמר לי בלשון צחות שאירע שלא היה לו מה להגיד בשיעור ולכך השיעור התארך הרבה זמן, ואביו זצ"ל המתין למנחה ולאחר מכן גער בו.

אמר לי בתקופה האחרונה שבאופן כללי לא סידר את הדברים לפני השיעור איך לומר וכו', אולם בשנים האחרונות הוא חייב לסדר קצת. אולם בשיחות מוסר והתעוררות מעולם לא סידר מה לומר לפני שאמר.

ופעם היה בשבת בפ"ת באויפרוף של תלמיד וכיבדו אותו לומר שיחה לפני מעריב במוצאי שבת ולפני השיחה ישב ולמד מסכת זכחים בסדר לימודו, וניסיתי לגשת אליו לשאול משהו

בלימוד. וסימן לי בלי להסיר את הראש מהגמ' שעכשיו לא הזמן, ואח"כ מסר מערכה שלמה בביאור מזמור שיר ליום השבת, ונראה שהיה צריך את ההכנה של זבחים לשיחה שמסר.

כשהייתי בישיבה לא היה הולך כלל לביתו בלילה אלא היה בא בבוקר לקחת מגבת למקוה, ובקיץ תשנ"ז היו לו בעיות בליבו והיה בבית חולים, וכשיצא נכנסתי לבקרו בצהריים וראיתיו מכין לעצמו מים וקערה לנטילת ידים, וראה שאני מתפלא על כך שלא ראיתי מעולם בזה, ואמר לי שהרבה שנים (לשונו המדויק) לא הלכתי לישון ולכך לא הכנתי מים, ועכשיו הרופאים הכריחו אותי ללכת לישון מסודר, ולכך צריך להכין מים.

לפני כמה שנים שהה בבית חולים בחג השבועות עם דלקת ראות, ובאתי לבקרו ביום האחרון של התשלומין, והיה חלש מאוד לאחר שבוע של תרופות ונוזלים וכו', ובקושי שמע ודיבר בקול מאוד חלש, והיה בשמחה גדולה וסיפר לי שבבוקר עשה סיום מסכת שאת רובה ככולה למד בבית החולים, ואמר שדיבר בבוקר שהייתי חסר מחמת שרצה לשיר איזה ניגון בסיום, וא"כ אפשר להשלים את השירה עכשיו.

ולאחר ששרנו דיברנו על גדולי גליציה, ואיני זוכר איך הגענו לדבר בזה, אולם דיבר על ה"ד יהודה והשואל ומשיב והבית יצחק. ובתוך הדברים דיברנו על המעשה הנודע שסיפר ר' שבתי פרנקל על השואל ומשיב ור' אברהם יענר בל"ג בעומר בקרקא וכבר התפרסם המעשה, ואמר לי שיש תוספת למעשה עם המארח של אסיפת הרבנים הר"ר סענדר שמעלקים אחיו (כמדומני שאמר דהיה האח הגדול) של הבית יצחק ואין כאן המקום לעצם הסיפור, ושאלתיו מי היה אותו האח, ואמר לי שגם הוא היה תלמיד של השואל ומשיב, והבית יצחק מזכיר אותו מעט מאוד בספרו פעם פעמים, ונראה מדבריו שהיה יותר בעה"ב וגביר. (ואח"כ מצאתי במחשב דמוכירו באו"ח סי' ג' וז"ל אחי הרב החר"ף הגביר הירא וחרד נדיב ושוע המפורסם מ' סענדר שמעלקיש נ"י מקראקא, וכן בעוד מקום אחד בסוף חלק או"ח).

ואח"כ שאלתיו מי הוא הגאון הבקי ר' אברהם יענר אב"ד קראקא, ואמר לי שיש אליו כמה תשובות בשואל ומשיב, וגם זה מצאתי במחשב שתי תשובות. אשרי אוזן שמעה זאת שזוכר בעת חולשתו הגדולה אפי' את שמות הנטפלים בשותי"ם. ואמר לי שהספר בית יצחק הוא אצלו גירסא דינקותא, וכבר הדפים בספרו דרכי שמואל (פ"ז) את המעשה שהיה לו עם הרב מושיבין בקשר לבית יצחק.

מאוד שיבה את הספר יד יהודה והיה מרבה לספר בשבחו, ופעם אחת אמר לי שאלמד ביד יהודה, מכיון שדרך הלימוד של ה"ד יהודה ושל עוצמו שוות.

שאלתיו בתקופה האחרונה על דרך הלימוד בישיבות שלומדים מאוד לאט, ואמר לי שאין זה כל כך מטריד אותו אם סדר אחד ביום לומדים לאט את כל השיטות וכו', ובתנאי שבשאר הסדרים ילמדו גמ' רש"י ותוס' חזק עם חשבון הסוגיא וכו' שזה תמיד היה עיקר הלימוד גמ' עם תוס', אולם אם גם בשאר הסדרים לא מספיקים ומתעכבים באמת לא יצא מזה כלום.

פעם סיפר לי שהיה איזה ראש ישיבה באמריקא שהיה אצלו וסיפר לו שלמדו אצלם עכשיו שלושה חודשים את הסוגיא דצרת סוטה, ורבינו לא היה ניהא ליה בזה, ושאלו מה הדין בסוטה ספק האם מתייבמת או לא, (משנה מפורשת בסוטה שהיא מעיקר הסוגיא ממש)

והלכה ענה לו דיברו מזה דיברו מזה ולא היה יכול לומר את הדין. ואמר לי שזה מה שקורה שלומדים צרת סוטה שלושה חודשים, ושאלתיו איך העיז לשאול כזו שאלה הרי אם הלה היה יודע היה נעלב, וענה לי שהיה ברור לו שלא ידע.

וכך סיפר לי שבעבר עשה מעשה כזה עם אחד מגדולי תלמידי מיר בחו"ל ובשנחאי שהיה עילוי גדול, וכל הזמן היה אומר לו למה אינו לומד בדרך שלומדים בישיבות וכו', ופעם כשלמדו יציאות השבת בישיבה של אותו גאון שאלו רבינו שמבואר בתורה שאסור להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, ומה הדין להכניס מרשות הרבים לרשות היחיד, והלה לא השיב מיד וקצת התבלבל, ולאחר שהבין מה שעשה לו, אמר לו רבינו לכן אני לומד בצורה אחרת, וגם כאן אמר לי שהיה ברור לו שלא ידע לענות מיד.

תמיד היה לומד משניות אחרי התפילה בבוקר ובעוד הזדמנויות, ונראה לי שבשנים האחרונות הגביר מאוד לימוד המשניות. תמיד היה אומר בשם אביו שהיה גוער בבחור שאינה יודע משנה מפורשת, 'אפי' משנה לא לדעת?'. הוא היה יודע משניות בעל פה, ופעם דיברתי עמו על כלי העגלה במשנה בכלים ומיד אמר לי את כל המשנה בע"פ, וכך פעמים רבות ראינו שיודע את המשניות בע"פ.

פעם ביקש ממני שאלמד עמו משניות והיה בסדר זרעים, הגענו לאיזו משנה שאמרתי לו שאת המשנה הזו לא זכיתי אף פעם להבין, ואמר לי שאני צודק היא אמנם משנה קשה אולם אומר אותה עמו בפה, אפי' שלא מבינים יש לומר בפה את המשנה.

דרכו תמיד היתה שהיה מרומם מאוד את התלמידים בכל דרך, וכידוע שאמר בכינוס 'עת לדבר' שתמיד גדולי הדור היו מרוממים את הכלל ישראל וזה תפקידם. פעם בא אלי בסדר א' כאשר הייתי די חדש בישיבה ואמר לי בפני החברותא ששם לב בזמן האחרון שעדיין איני יודע את כל הש"ס, שהיו כמה דברים שלא ידעתי, ואני השתוממתי על הדברים, ואפי' לא הרגשתי צורך להתנצל כי מאיפה אדע את כל הש"ס, ולא הבנתי למה פנה אלי, ואח"כ הבנתי דכוונתו היתה לרומם ולהדריך שצריך לדעת את כל הש"ס ואין טענת איני יודע מועילה.

גם כאשר התארסתי, שאל מתי נקבע זמן החתונה, ונמצא שהיו חמישה חודשים בין האירוסין לחתונה, מיד אמר לי, 'נו, בחמישה חודשים אפשר לגמור את כל הש"ס', אמרתי לו שצריך גם ללמוד בעיון את סדרי הישיבה וכו' ולא השיב לי.

היתה לו תכונה מיוחדת שאיני יכול להסבירה שכשהיה לומד סוגיא היה לומד אותה מהתחלה כאילו שאינו יודע כלום בקשר לסוגיא, וכאילו שכח כל מה שלמד. יצא לי ללמוד עמו כמה פעמים (לא הרבה) והיה מתעכב על לשון רש"י ועל לשון התוס' כאילו לא למדם מעולם, ורק לאחר מכן כשנסתפק במשהו אז היה חושב ומוציא מראשו כאילו מתוך איזו מגירה את כל הסוגיא עם הראשונים ועם סוגיות אחרות ומבאר את הדברים, והיה הדבר בעיני לפלא.

ותמיד היה מדבר בלשון רפה שאולי כך כתוב שם ואולי כך כתוב שם, ובתקופה האחרונה שאלתיו איפה נמצא קצוה"ח מסויים ואמר לי שהוא חושב בסי' הזה בס"ק הזה אולם היום אינו בטוח ואיבד את בטחונו, וכמובן שהדברים היו במדויק היכן שאמר.

היה מחפש בספרי השות"ם המפורסמים כמו נ"ב וחת"ם ורעק"א בלא מפתחות אלא היה פותח בערך במקום ומדפדף קצת לפה וקצת לפה כיוודע שהתשובה הזו צריכה להיות אחרי התשובה הזו או לפנייה והיה מוצא את התשובה שחיפש, וראו שיוודע את השו"ת, ולא היה משנה איזו מהדורה הביאו לו כיון שלא היה זוכר לפי צורת הדף ומקום הענין בעמוד אלא מידיעת תוכן התשובות. ובכלל עבר להשתמש במהדורות החדשות של הרמב"ם והשו"ע ואמר לי שלא מפריע לו כלל.

אכתוב שתי דוגמאות שעולות בזכרוני על בקיאותו הרבה מהזמן האחרון (שהרב פטרוף הזכיר בלוייה שהיה אומר שיש לו מזל כזה שמה ששואלים אותו יודע ומוזה חושבים שיוודע הכל). הגרשי"ג שאלו על קפה חדש שבו רוב הקפה מבושל ויש מייעוט של עשר אחוז שאינו מבושל, האם מותר להכינו בשבת. ורבינו קם ממקומו לחדרו והביא משם צל"ח על מסכת ביצה ופתח בדף לו. והראה ששם הצל"ח דן בנידון זה של ביטול ברוב לעניין מלאכות שבת, עיי"ש שתולה הוצאת שלהבת במחלוקת רבי יהודה ורבנן אם מין במינו בטל או לא. עוד דוגמא מהזמן האחרון שהגיע תלמיד עם בנו לסעודה שלישית, ורבינו שאל את הילד מה הוא לומד, והילד ענה שלומד משניות ברכות, ורבינו שאלו מה זה מאימתי, והילד חשב והשיב שמאימתי זה מאימתי, והראש ישיבה נהנה מהתשובה וביקש גמ' כתובות והראה שבסוף המסכת יש רש"י שמבאר את הגמ' כלשון הגמ' ולא מוסיף כלום, וזה כמו שהילד ענה.

בכלל לא היתה לו מטרה שילמדו את הסוגיא כמוהו, והיה אומר הרבה פעמים אחרי השיעור, כאשר בחור שאל אותו על סברא מסויימת, היה אומר מה שהבנת זה נכון ולא היה לו עניין לשכנע שהוא צודק, ובכלל מעולם לא ראיתי אותו מתווכח. (ואמר לי פעם שנמנע מאוד מללכת לישיבות רבנים שיהיה שם משא ומתן כיניהם ויכול לבוא לידי וויכוח, ורק אם מתברר לו שלא יהיה משא ומתן מוכן ללכת, ואמר לי שפעם אחת הלך ויצא מזה וויכוח והצטער על זה מאוד). והעיקר היה שילמדו את הדרך בלימוד ולא את המחלף בסוגיא זו או בסוגיא אחרת. בשנים האחרונות נראה היה שיותר דן עם הבחורים על השיעור אחרי השיעור, כך הרגשתי.

בשנים האחרונות זכיתי להשתתף כמה פעמים בשיעור שמסר בישיבה, כאשר הגעתי לדבר עמו או בר"ח, ופעם אמרתי לו ששמעתי את השיעור ושמה על זה מאוד והלך לחדרו והוציא כמה מאות שקלים ונתן ואמר לי שזה על מה ששמעתי את השיעור, וניסיתי להתחמק שאני צריך לשלם לו וכמובן שלא עזר לי שום דבר.

ופעם אחת מסר שיעור וחישבן סוגיא ארוכה כל שלב בסוגיא איך יהיה טוב יותר לשיטת רש"י או לשיטת התוס' בחשבונות עמוקים מאוד, ונראה היה בשיעור שהבחורים היו עמו, חלקם כתבו. (אמר לי שפעם היו מסתכלים בעין רעה על בחור שכתב בעת השיעור, ומן הראוי בשעת השיעור מקשיבים ואח"כ כותבים את השיעור, וזכור לי שאמר לי משהו בשם ר' איסר זלמן בעניין ואיני זוכר וחבל על דאבדין, אולם אמר לי שיש בזה גם מעלות שכותבים בעת השיעור והיום זה מקובל) וחלק הקשיבו ואח"כ דנו עמו הרבה זמן והשיב וכו', ומאוד התפעלתי מזה כיון שלא מקובל בישיבות כלל שיעור כזה שבחורים לא יוכלו להחזיק ראש בזה, ושחתי בפני את התפעלותי מזה שהבחורים היו עמו, והשיב לי שהם רגילים לזה.

ולאחר פורים בשנה שעברה התחילו פסחים ומסר שיעור נפלא על הרמב"ן והר"ן בתשכיתו והאריך שאין זו אותה שיטה וכו', וביאר את השיטות ואת הנפק"מ בין השיטות. ולאחר מכן אמר לי שאת הר"ן והרמב"ן למד כל הלילה בלילה הראשון של הטילים במלחמת המפרץ בהגר"א שהיה רק הוא ועוד בחר שלמד עמו חברותא שכולם ברחו, וישבו ולמדו כל הלילה ומוזה יצא השיעור הזה, ושאלתיו לא פחדתם, וענה לי פחדנו אבל מה רצית שנעשה צריך ללמוד.

היה שיעור במרובה שכאשר למדתי את הסוגיא ראיתי מכמה מחזורים מה שכתבו בשמו ומאוד התפלאתי איך לא שם לבו שדבריו הם נגד דברי הר"ן בחידושי הר"ן בב"מ, דהיה קשה בעיני שלא ראה את הר"ן, ובכל המחזורים שכתבו הבחורים לא הזכיר את הר"ן, והזדמנתי לשיעור זה כשלמדו מרובה, ובתוך הדברים כשאמר את דרכו בסוגיא אמר שבר"ן כתוב לא כמוהו אולם בשאר הראשונים נראה לו כדרכו, ולא פירט כלל את מה שכתוב בר"ן, ואז הבנתי שהבחורים לא קלטו הערה כזו שנאמרה בדרך אגב, ולכך לא כתבוהו.

פעם התארחנו אצל אחד מקרוביו וישב ולמד שם באמצע הסלון ומסביבו השתוללו הילדים בינם לבין עצמם עם צעקות וריצות וכו' כדרכם של ילדים, ולאחר מכן שאלתיו איך יכול ללמוד שמסביבו כזו המולה, ואמר לי שהקב"ה נמץ בו תכונה מיוחדת שיכול ללמוד ולא מפריע לו מה שקורא מסביב וזו מתנת שמים.

דבריו אלו מסבירים את הנהגתו, שהיה יושב בחתונות ובכל מקום ומאריך שבת והוגה בתורה. פעם הגענו לברית של תלמיד ספרדי, וכשהגיע ראה שהם עדיין אמצע אמירת הפיוטים לפני הברית, ומיד פינה את השולחן שהמוהל הכין שם את הדברים לצד והוציא את הדפים שלו והתחיל לכתוב עד שגמרו את הפיוטים. וכן ישנם הרבה סיפורים כאלו על לימוד בתוך ההמולה.

היה לומד את ה"שנים מקרא" בדחילו ורחימו, בדרך כלל בבוקר לפני התפילה או לאחריה עם תפילין, ופעם אחת לא הספיק בבוקר וביקש בצהרים שיביאו לו את התפילין שכתובות לשיטת הרמב"ם, ואמר לי שמשתדל לומר את השנים מקרא עם תפילין והיום לא הספיק בבוקר ולכך מניחם שוב, (ואמר לי שלא מניח כל יום את התפילין האלו, והכיסוי שעל התפילין של יד היה הפוך באופן שחוצץ ליווד של התפילין, ואמרתי לו על זה ומיד נחרד והפכו. ואמר לי שפעם שעברה נפל וכשהחזירו כנראה ששם הפוך, ולא גמר להודות לי על זה, ומיד במקום אמר שיתקשרו למישהו מסויים שיביא לו כיסוי אחר שלא יפול ולא יהיה שוב חשש, וראינו את החרדה הגדולה בקיום המצוות).

והיה לומד בדרך הגר"א, גומר את הפרשה, ואח"כ פעם שנייה, ואח"כ את כל התרגומים יונתן בן עוזיאל וירושלמי, ורמב"ן ועוד מפרשים, ואמר לי שפעם היה עובר גם על כל האור החיים. אולם בשנים האחרונות לצערו אין לו זמן לזה. כשהיינו יושבים לידו כשאמר את השנים מקרא והרבה פעמים היינו מתחילים לאכול סעודת ראש חודש, היה תמיד אומר פנינים חידושים והערות על הפרשה דברים מתוקים מדבש.

כשהיינו בחורים היה הרבה בוחן את הבחורים כליל שבת על דברי רש"י בפרשה בכל מיני שאלות מחוכמות. ופעם הייתי בביתו והיה שם במטבח אבקה מסויימת שהכין ממנה כמו קפה, ושאלתי מה זה האבקה הזו ואמר לי שזהו מה שקין הביא מנחה לה', ולא ידעתי למה הוא מתכוון והסתכל עלי בקפידה, וחזר ושאל מה קין הביא מנחה, ואח"כ נזכרתי שרש"י

מביא שהיה זרע פשתן ואמרתי לו ונחה דעתו, ואמר לי שאם לא הייתי נזכר היה זורק אותי מהבית (זה היה לשונו) הכיצד לא אדע רש"י בחומש.

בתקופה שלמדתי בישיבה, בסדר בשבת בבוקר אחרי התפילה הרבה מהבחורים למדו את הפרשה, ומאוד התפלאתי על זה איך נותן כך, אמנם לא שאלתיו על זה אף פעם, פעם אחת כשהלכנו לביתו אחרי הסדר אמר לי מעצמו שכל שבת מחדש הוא רוצה לקום ולסגור את החומשים, אולם אז עוברת מחשבה בליבו שיש כזו 'עמרצות' בחומש אצל בחורים, ולכך מונע עצמו מלמחות על זה.

בשנים אחרונות למד המון חולין ונדה, עוד פעם ועוד פעם, אמר לי החברותא שלו הרב ב. ר. בר"ח ניסן שלמד עמו בחורף ארבע פעמים את כל חולין ורבינו יודע את חולין ממש בע"פ ובכ"א לפני פורים אמר שעדיין אין זה מספיק אולם חייבים להתחיל מגילה. נסעתי עמו פעם אחת לחתונה מירושלים לבני ברק בדרך למד עם חברותא כל פרק כיסוי הדם (חמש דפים) ואת הגמ' אמר בפה ואת התוס' עם העיניים, וכל הזמן חוסיף הערות על התוס' שפה הרשב"א חולק וכו' וכשהגענו לצומת קוקה קולה בדיוק גמר את הפרק והרים את הראש מהגמ' וראה שכבר הגענו לבני ברק ואמר שהלך מהר, ולא שם לב לכל הפקקים שהיו בדרך וכו'. ואמרנו לו שלא הלך כל כך מהר.

פעם יצאנו לאיזה שמחה ואמר שצריך לקחת גמ' ואני כבר ידעתי שיהיה או חולין או נדה, וחשב וחשב ולבסוף החליט תביא גם חולין וגם נדה. פעם שלמד בנדה את הסוגיא בדף כט: שמחשבת את מניין הטבילות והיה עייף מאוד אמר לי שכשהיה בחיידר לא אהב ללמוד חשבון ולכך עד היום כשהוא עייף קשה לו סוגיות של חשבון.

ידע היטב הל' טריפות, ואמר לי פעם על אחד מגדולי האחרונים שיש לו ספר חשוב על הל' טריפות שנראה בכמה מקומות מדבריו שלא הלך לראות את הבהמה עצמה, ואולי חשב אותו גדול בשיטה שצריך להבין מהתורה ולא לראות את הבהמה, ומנה בפני כמה מקומות שכותב דברים קשים. אני יודע על כמה חברותות שלמדו עמו במשך השנים הל' טריפות.

כידוע שהיה מומחה בענייני מראות, והיו תקופות שהאברכים בישיבה היו משמשים אותו בזה. ואמר לי פעם שהיה איזה ת"ח שעשה מחקר שלם בענייני מראות והלך אצל כל המוצי"ם בכל העולם לבדוק את החילוקים והשינויים בין המורי הוראה, ובסיכום אמר לרבינו שהוא מהיחידים שרואים על דרך הישר. ושאלתי את מי שימש בעניינים אלו, ולא הסכים לומר מישהו מסויים והבנתי ממנו ששימש כמה וכמה מוצי"ם, ואמר לי שאלו המחמירים בכלל לא היו נחשבים מוצי"ם בירושלים והחזיקו אותם שכיון שלא יודעים מחמירים, ואמר לי שר' העניך פדווא עוד לפני שנסע ללונדון היה המרא דשממעתא בירושלים. ועל אביו אמר לי שהיה מזהיר את אלו ששאלו אותו שראייתו חלשה ולכך הוא מחמיר.

בתשנ"ז למדו בישיבה קידושין ובאמצע סוגיית דיחוי בקדשים רבינו התאשפז בבית חולים, ואז למד בעצמו את הסוגיא והדפיסו לו מה שכתב לפני שנים במחברת, וכתב קונטרס שלם חדש על דיחוי, והרבה זמן היה שקוע בזה, ואמר לי אז שיש לנו מזל דלא לומד בדר"ב מה שלומדים בישיבה שאם כן לא היו מתקדמים כלל.

בכל הזדמנות היה מביא עוד היכי תימצי מחודשת ועוד היכי תימצי מחודשת והיה מציע אותם בפנינו מה אומרים בזה ומה בזה וכך במשך הזמן מצא הרבה הרבה מקרים מחודשים

שהמציא וחיפש מקור והכרעה בכל מקרה. ולבסוף שגמר לכתוב על זה שאלתיו מה יצא בסוף ואמר לי בענוותנותו שבערך מה שהיה כתוב בתחילה במחברת.

אמר לי שהרבה שטיקלאך בחידושי הגר"ח בסטנסיל הוא הביא למאספים ממה ששמע מגדולי ירושלים. ואמר שפעם אחת התווכח עם הגרא"מ על דברי רבינו הגר"ח דהוא שמע אותם בצורה קצת שונה ממה שאמר הגרא"ז, והגרא"ז ביקש שיביאו לו מחברת ישנה שבה כתב בוולאזין את דברי הגר"ח בשעת מעשה וראה שכתב בעצמו כפי שאמר רבינו. עוד אמר לי פעם שבצעירותו עוד הסתובבו הרבה קושיות חריפות מר' משולם איגרא וחבל על דאבדין.

פעם ישבנו בסעודת יו"ט ושרו מים רבים לא יוכלו וכו' במנגינתו המיוחדת של רבינו, ובאמצע אמר רבינו שישנו פסוק שבו מופיע 'נהרים' בלשון זכר ולא 'נהרות' נקבה, ולא הצליח להיזכר איפה, וכמובן שאף אחד לא ידע, וניסו לומר לו אולי באיוב ולא הסכים וכן בכל הספרים והסכים לעיין רק בישעיהו ותרי עשר, וקצת חיפש ולא מצא, ולאחר כעשר דקות ששרו כמה שירים ביקש שיביאו לו תרי עשר ופתח בחבקוק והראה לנו את הפסוק, ולפליאתנו הסביר את עצמו שפתאום עלו לו כמה פסוקים לפני ואחרי ולכך ידע לאיזה נבואה לקשר את זה, והתחיל לומר את הפסוקים, שאנו יכול להיות שלא ראינו אותם מעולם, והשתוממנו על המראת. ואח"כ בדקתי במחשב ומצאתי שיש עוד בישעיהו, והבנתי למה רבינו חיפש גם בישעיהו.

בדרך אגב פעם אמר לי שהרב בענגים ידע את כל התנ"ך בעל פה מילה מילה, ושאלתיו על הרב מטישיבין וחשב וחשב כמה דקות ולבסוף אמר לי 'את כל השמות בדברי הימים לא נראה לי', הוא ידע דברים אחרים בעל פה וכו'.

ענוה ושפלות

תחילת הכרותי עם רבינו זצ"ל היתה בר"ח אדר תשנ"ו עת באתי להיבחן בישיבה, בתחילה המליץ עלי בפניו בחור שבא לפני לישיבה מאיתרי, ואח"כ רבינו פנה אלי בעמידה מאחורי בית המדרש ללא מלבושי כבוד כדרכו כשראשו נשען קדימה על ארון הספרים שנמצא מאחורי בית המדרש ואמר לי שכיון שהוא מחזיק מן הבחור הנ"ל לכך לא צריך לבחון אותי כלל, אולם כדי שלא יאמרו שקיבל בחור לישיבה ללא בחינה, לכך ישאל אותי שאלה אחת, והכל בפשטות ובשפלות שאין כדוגמתן, שרצה ליתן הרגשה טובה שלא אתבייש בפניו. יצאתי המום מהמעמד הזה, ועד היום אף שעברו עשרים ושתים שנה המעמד הזה חי לנגד עיני כאילו אירע היום.

יש לציין שהפעם האחרונה שזכיתי לדבר עמו היה גם בראש חודש אדר כמה ימים לפני פטירתו, ואמרתי לו שלאחר שראיתיו שבועיים קודם בבר מצוה של בני נ"י והיה נראה חלש ביותר, עכשיו כבר נראה הרבה יותר טוב וחזר לו הצבע לפנים וכו', והשיב לי שכולם אומרים לו כן וא"א לומר שאין שיפור, אולם הצביע על ליבו ואמר לי 'לב יודע מרת נפשו' אני מרגיש בפנים שזה לא בסדר. ואז סיפר לי שלילה קודם נסע לעוד חתונה, ובמאמצים,

כיון שהרגיש שחייב להגיע מטעם שאמר לי. אמנם לא סיפר לי למה טרח להגיע לבר מצוה שלי, ולפי הרגשתי כיון שכידוע מידת הכרת הטוב אצלו היתה בדרגות עצומות שאין לתאר ואין לשער, ואורח טוב אומר כל מה שבעל הבית עושה בשבילי עשה, הוא הרגיש שזה שאני מגיע כל ראש חודש לישיבה להיות שליח ציבור בחלל אני טורח בשבילו, וממילא הוא חייב לי הכרת הטוב, אף שבאמת הייתי מגיע בשביל עצמי לקבל ממנו עוד דבר תורה או עוד מעשה והנהגה מגדולי ישראל, וכלל לא בשבילו, בכ"ז כך הוא ראה את הדברים שאני טורח בשבילו, ומשום כך הוא חייב לי הכרת הטוב, ויש לי כמה סימנים שכך חשב.

יש לציין שפעם סיפר לי שנסע במיוחד לחגיגת יום הולדת שנקרא 'עגול' של תלמיד שלו שארגנו לו המשפחה וחברים אף שביקשו ממנו שרק יברך בטלפון, ושאלתיו למה נסע, ואמר לי שהרגיש חייב כיון שאותו תלמיד בעוד שלמד בישיבה ארגן את הגנרטור, והצביע לי על ליבו, ואמר לי שמשום כך את ליבו הוא חייב לו על זה.

כל האווירה בישיבה היתה כאילו הוא אחד מתוך הציבור, מיד שהיה נכנס לבית מדרש היה מוריד את החליפה, וכידוע שהיה אוהב את הבחורים שלא היו מפחדים ממנו ומדברים עמו יותר בפתיחות. ביום חמישי בלילה לקראת חצות היה צריך לאסוף את הספרים ולהכין את הבית מדרש לשבת לבעלי בתים, כשאני למדתי בישיבה מעולם לא ביקש שיאספו את הספרים אלא היה קם בעצמו ומתחיל לאסוף ואז הציבור היה קם ואוסף, והוא היה ממשיך לעבור בין הספסלים ולאסוף עד שגמרו לאסוף ולא הפסיק לאחר שהתחילו לאסוף, (היתה כמות עצומה של ספרים מכל השבוע).

היה בחור בישיבה שהיה חצוף גדול וממש מדבר עמו כשווה בין שווים, ורבינו לא העיר לו ואדרבה עוד הראה לו קירבה. יום אחד רבינו העביר אותנו לישיבה אחרת, מאוד התפלאתי על כך שהרי היה אוהב את החצופים. לאחר תקופה רבינו דיבר איתי על העניין (אף שלא הכרתי את הבחור באופן אישי), ואמר לי אתה יודע שאין לי בעיה עם החצופים, אולם הבחור הזה היה מתחצף מאוד באופן קבוע ופחדתי שיתרגל כך גם בחיים להיות חצוף, והרגל זה יעשה לו בעיות בחיים, לכך רציתי שיעבור לישיבה אחרת ששם לא יוכל להתחצף ויחדל מן המידה הזו. אח"כ הבחור הנ"ל התחתן באיזה יום חמישי וכמוכן שרבינו השתתף בחתונתו ורקד בכל כוחו ולמחרת בליל שבת התאשפז רבינו בבית חולים משום שהתקשה בנשימתו.

היה הולך למקוה בשערי חסד עם כולם ביחד, ובפעם הראשונה שהגעתי למקוה שם בבוקר ראיתיו שם ונבהלתי ורציתי לצאת והוא תפס את זה מיד וגער בי, ומאז כמעט כל יום טבלתי עמו ביחד. והיה שם איזה בעל בית עם כיפה סרוגה מכונר שכל יום היה מגיע וכועס שלא מספיק חם או קר וכו' כמנהגם, ורבינו היה משתתף עמו בויכוח ולפעמים היה מסכים עמו ולפעמים מתווכח עמו, ואני מאוד התפלאתי על זה, ופעם אחת אמר לי שהיהודי הזה הוא מכיר אותו עשרות שנים ועבר הרבה בחיים והוא מריר מאוד, ובוזה אני משמח אותו שאני משתתף עמו בטענות שלו.

ופעם אחת איחר מאוד לתפילה ולא מצאו אותו, ולאחר מכן אמר לי שהמקוה היתה קרה וזה מסוכן בחורף לטבול במקוה קרה ולכך הלך למקוה בבתי ברוידא, ואמר לי שחיפש אותי שרצה שאלך עמו אולם לא מצא אותי, ואמרתי לו שבאמת לא הצלחתי להכנס למקוה הקרה, ושמה מאוד שלא נכנסתי שזה מסוכן. [אמר לי כמה פעמים ששמע שיש בחורים

שאפי' ביום שישי לא הולכים למקוה ודיבר עמי בחומרה על זה, שבכל יום אף שנהגו בירושלים אין לזה מקור אולם ביום שישי ודאי שצריכים ללכת. דרך אגב לא התיר לי ללכת למקוה בתשעת הימים בלא סיבה, ואמר לי שבירושלים לא הלכו, ושאלתי על הרב מטשיבין שהיה חסיד אם הלך וחשב רבות על זה ולא הצליח להיזכר, ואמר לי שאז בירר את זה (היה לו מקוה בבית) ואינו זוכר מה יצא מבירורו. ולאחר שיצא ספר הליכות שלמה הראיתי לו שאביו כותב שמי שהולך כל השנה יכול ללכת גם בתשעת הימים, ולא שינה את דעתו, ואמר לי—אבא לא היה טובל כל יום, והיתה לו סיבה בזה ולא פירט בפני, אולם בירושלים כך היה מקובל. אולם על שבת אמר לי כמה פעמים בבירור שהרב מטשיבין מאוד הקפיד שלא לטבול במקוה חמה, ופעם שהיה רק מקוה חמה נמנע מלטבול. כן אמר לי שהגר"א לא טבל בשבת גם כשהיה צריך, אולם כל תלמידיו כן טבלו בשבת, ואמר לי שיש לו פשט בזה למה לא עשו כרבים, ואינו יודע אם הוא נכון, אך כך נראה לו, ואין כאן מקומו. שאלתי על תשעה באב שחל בשבת ואמר לי שאפשר לטבול. (לא סבר כדברי המשנה ברורה שכותב דמותר בערב שבת חזון רק למי שתמיד טובל, שאם זה דבר שצריך לעשות גם אם לא רגיל יש בזה מצוה).¹

היתה תקופה שבכמה ראשי חודשים היה גוער באחד מגדולי תלמידיו שהיה מגיע כל ראש חודש לאחר התפילה להקביל פניו, עד שפעם אחת גער בו ואמר עליו ממש לבוא בראש חודש, ואמר לו שהוא עצמו יענש על זה בעולם האמת שכזה ת"ח בא להקביל פניו. לאחר שאותו ת"ח הלך אמרתי לו שאני מכיר את שניהם די טוב ועדיין לא קרב זה אל זה, וא"כ מה הקפידא עליו, ואמר לי בסערת רגשות עם דפיקות על השולחן שאף שהוא בעצמו יותר בעל כישרון ממנו ויותר מבוגר ממנו אין זה אומר כלום, כיון שבתורה מי שלומד הוא משהו ומי שלא לומד הוא כלום, וכיון שהתלמיד הזה לומד הוא משהו ואני "שאיני לומד" אני כלום וחזר על זה כמה פעמים בהתרגשות שמי שלא לומד הוא כלום ומי שלומד הוא משהו. אותו תלמיד התחיל להגיע לתפילה עצמה בראש חודש, וכשרבינו גער בו אמר לו שזכותו לבוא להתפלל בישיבה שהתפילה טובה וכו' וכך נשאר עד עצם היום הזה.

פעם ישבנו בסעודת ראש חודש ורבינו רצה לדון עם אותו תלמיד על איזה פתחי תשובה בהל' ריבית והלה לא נזכר מיד בדבר, ורבינו כדרכו לא היה ניהא ליה מזה, ואח"כ אמר לנו כמתנצל שבאמת גם הוא אינו יודע שום דבר אלא שזוכר כל מיני דברים ועושה רושם, וחושב בזמן האחרון להוציא ספר שיקרא "איסתרא בלגיא", ואנחנו כמוכנ התפרצנו בצחוק וגער בנו מאוד שעל אחרים שלא מכירים אותו אם היו צוחקים לא היה מקפיד אולם אנו מכירים אותו ויודעים שהוא צודק ולמה אנו צוחקים וכאב מאוד על הדבר. אח"כ ניסיתי לומר לו שיש כל מיני סוגי אנשים, יש מחירים שמיד אומרים ויש כאלו שצריכים לחשוב ולשקול ולזכור את הדבר ולא מיד שולפים, ואמר לי שאין זה נכון דהרי כתוב ושננתם לבניך שיהיו דברי תורה מחודדים בפיה וכו'. רואים שצריך לדעת מיד.

הרבה הרבה הרבה היה מתלונן בפני בשנים האחרונות שמפריעים לו ללמוד והלימוד לא כמו שהיה וכו' ואין לו זמן וכו' וכו', וכמוכנ שהכל לפי דרגתו, והלוואי שאנו היינו לומדים כמו שהוא למד כשהרגיש שאינו לומד, אולם היתה תקופה קצרה מאוד אולי שני ראשי חודשים שהתלונן בפני שגם התפילה לא כמו שהיתה, אולם לאחר מכן לא שמעתי ממנו על זה, ונראה היה שבתפילה לא נפל שום פגם וכפי שראינו בעינינו.

בראש חודש אדר האחרון היה חלש והתפלל בישיבה מאתה חונן, ואני עמדתי בצד מאחר שכבר התפללתי שמונה עשרה במקום אחר, וקצת התפלל בקול רם יותר מהרגיל, (אולי בכלל שכבדה עליו השמיעה בתקופה האחרונה), ושמעתי את כל תפילתו בהתרגשות שאין כדוגמתה ובבכי בכמה מקומות, אשרי עין ראתה זאת. והייתי אצלו בתחילת חודש שבט לאחר שיצא מבית החולים והיה חלש מאוד והתפלל מנחה לגמרי בישיבה, אולם עם כל הברען כדרכו, ולאחר מכן אמר לי שהתפילה מאוד עייפה אותו וחייב לשכב.

כידוע בשנים האחרונות סירב לקבל סנדקאות, ושמעו ממנו רבים מהתלמידים דברים מבהילים בענוותנותו שאין זה לטובת הילד וכו', והיה פעם שתלמיד הפציר בו בכל מיני דרכים, ולבסוף רבינו הצביע בפניו על ארון הקודש בביתו ואמר לו אתה רוצה שאני יוציא ס"ת, ועם הס"ת אני יאמר לך שאין זה לטובת הילד. פעם אחת הלכתי עמו ברחוב מלכי ישראל ובתוך הדברים אמר לי אתה יודע שאני מסרב לסדקאות ואתה יודע כמה קשה עלי הדבר, ובכל אופן איני יכול לקחת. אמרתי לו שכמו דלא שמענו שכן שיכבד את אביו בסנדקאות שיאמר לו שאין הוא מתאים וכו' כך בתלמיד שמזמין את רבו לסנדקאות אין מקום לטענות כאלו, שהרב הוא כמו האב, ורק באנשים מבחוץ שמזמינים אפשר לשמוע טענות כאלו. רבינו שמע את טענתי ולא הגיב, ושמעתי אח"כ באותו שבוע לקח שני סנדקאות משני תלמידים, אולם אח"כ המשיך לסרב גם לתלמידים.

פעם כשהתלונן לפני אמרתי לו שאיני מבין את טענתו שלא לומד הרי רבינו עוסק במצוות בשעה שאינו לומד, שעוזר לזה ומייעץ לזה ומשמח את זה וכו', ואמר לי שגם מזה מרוב מוחלט לא יוצא שום דבר (איני זוכר במדויק אולם נראה לי שאמר ששמונים אחוז מהעיסוק הוא סתם דברים בטלים כיון שלא יוצא מזה שום דבר).

ואמר לי פעם שיש בפוסקים שכל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול דרך ארץ הכוונה גם על עיסוק במצוות וכו', ואמרתי לו שלא משמע כך מהגמ' וכו', ואמר לי שאני צודק אולם זה מפחיד אותו, וכבר מגיל צעיר שהיה בעץ חיים תמיד כשהיה צריך לארגן איזה עזרה ואיזה מצווה פנו אליו, ואיני יודע למה דווקא תמיד פנו אליו, 'מה רוצים ממני'.

בזמן האחרון אמרתי לו שכתבו עליו דהיה קשור למשגיח הגר"י לוונשטיין, שהיה הולך לשמוע אותו בקביעות בשיחה שהיה מוסר בירושלים לאברכים כל שבוע, ורבינו הקפיד מאוד על הדברים למה סתם כותבים עליו שקרים שאינו נכון כלל שלא הלך בקביעות ורק היה שם כמה פעמים, ואמר לי שכבר לפני ארבעים שנה סיפרו עליו כל מיני דברים ואז לא היה אכפת לו מה שאומרים עליו, היום דווקא אכפת לו על כל מה שאומרים עליו. (דרך אגב היה מספר בהתפעלות שהיה אצל המשגיח ממש בזקנותו ולמד בעמידה חומש דברים, והתנצל המשגיח בפניו שלא יושב עמו כפי שהיה ראוי כיון שלקח תרופות שמרדימות אותו ולכן לומד בעמידה מחשש שירדם, עוד יש לציין שתמיד כאשר התארח בשערי חסד בחגים אבא של אחד התלמידים שהיה מאוד קשור למשגיח, רבינו תמיד ביקש ממנו שיאמר דברים מהמשגיח והיה מקשיב לדברים בשקיקה).

לפני כעשרים שנה התלונן בפני על תופעת התמונות שעד שהיו כל התמונות בכל העיתונים היה יכול להלך ברחוב בנחת בלי שיכירו אותו, והיום אינו יכול ללכת ברחוב ללא שנגשים אליו, ומסתכלים עליו, והפריע לו מאוד.

פעם הייתי אצלו שהתקשרו מיישיבת משיבין וביקשו ממנו לבוא לדבר ביום היארצייט של הגאון מטישיבין, וסירב, ואמר לי שכבר ביקשו פעמים רבות ותמיד מסרב, ואמר לי שאמרו לו שהוא האחרון מבני ביתו של הרב שנשא, ושאלתיו למה מסרב, וגמגם לי בחצי פה, אני ידבר על הרב מטישיבין אני ידבר על הרב מטישיבין. כשיצא הספר על הרב מטישיבין הראה לי אותו ואמר לי שהתנו עמו המשפחה שאם לא יעבור על הספר לא יוציאו אותו לאור ולכך היה מוכרח לעבור עליו, וקראתי את הסכמתו המבהילה לספר, והבעתי בפניו את התפעלותי מההסכמה, ואמר לי בלחש ובכיישנות שהיה ממש בן בית אצל הרב מטישיבין, אמרתי לו למה לא כתב את זה בהסכמה, ואמר לי אני יכתוב דברים על עצמי בתמיה.

(דרך אגב יש להזכיר שאמר לי פעם דלא מכיר בעולם אדם יותר ביישן ממנו, ומזה יש להבין כמה מסירות נפש היתה מצדו לדבר בשנים האחרונות בפני ציבור).

היינו הולכים כל ראש חודש בצהרים לקרוב משפחתו שליט"א שהינו נכה לגמרי וביקש ממני להצטרף עמו על מנת שנשיר לו ניגונים ונעודד את רוחו, (דרך אגב שרנו שם אף בראש חודש מנחם אב, ואמר לי שפה מותר לשיר אף בתשעת הימים). בשנים האחרונות אף שהלכתי לשם הפסקנו לשיר, ולא ביאר מדוע והתחמק מהעניין, פעם אחת אמר כך לעצמו בקול, היום לא אמרתי שיעור (בראש חודש בגלל שהיו גומרים את התפילה מאוחר בדר"כ לא היה שיעור), על מה יש לי לשיר, וניסיתי לשאול אותו מה הקשר בין הדברים, ושוב התחמק מהעניין.

פעם בראש חודש אלול היינו בברית בביהכנ"ס אהבת תורה בירושלים וכשיצאנו ירדנו במדרגות וילדה עלתה במדרגות ונתתי לה לעבור בינינו, ורבינו גער בי מאוד איך נתתי לה לעבור בינינו ונלחץ מזה מאוד, ואני שאלתי אותו האם גם בילדה יש בעיה בזה, ואמר לי שבילדה אין בעיה אולם היא היתה נראית לו גדולה, ואמרתי לו שהיתה ממש ילדה קטנה אולי בת שמונה, וקצת נתקררה דעתו אולם עדיין היה נתון בסערה, כשנכנסנו למכונית פנה אלי ואמר לי תדע לך אתה עוד צעיר אני כבר מבוגר עברו עלי כבר הרבה אלולים ושום דבר לא השתנה ודפק על ליבו בחזקה ואמר הלב אבן אבן וחזר על זה כמה פעמים הכל נשאר אותו הדבר, אתה עוד צעיר אתה יכול עדיין לנצל את האלול ולקנות קניינים אל תהיה כמוני. אשרי עין ראתה זאת.

פעם בראש חודש אייר הייתי עמו לבד בבית, משום שהיה עוד בין הזמנים ואף אחד לא הגיע לשמשו, והיה רק מצות מהחג בבית ואכלנו מצות, והציע לי חביתה, אמרתי לו שיאמר לי איפה יש ביצים ואני יכין, ולא הסכים בשום פנים ואופן כיון שאני אורח שלו והוא צריך להכין לי את החביתה, ובכלל סיפר לי שהוא נחשב מומחה לחביתות, ולא עזר לי שום דבר. הוא לקח את המחבת והביצים והכין חביתות, ושמה על זה שמחה גדולה. (פעם אבדתי ב'אגודה' את השעון שלי משום שהורדתי בשביל התפילין ואמר לי שכיון שאני אורח שלו ממילא מוטל עליו לקנות לי שעון חדש).

בכלל לא נתן לי לשמשו וגער בי על כל מה שעשיתי בשבילו ונתן לשמש רק למשמים הקבועים, ופעם אחת בתקופה האחרונה ממש כאב לרב פטרוף הרגל והיה קשה לו ללכת, ולכך אני הבאתי לו את האוכל מהמטבח ולא רציתי להטריח את הרב פטרוף, וגער בי על זה מה נהיית משמש פה, אמרתי לו שכואב לו הרגל, ונזכר בזה והלך בעצמו למטבח למה

שהיה צריך ולא הסכים שאני ישמשו. והיו לזה הרבה דוגמאות, למשל בלווייה שהייתי עמו ורצה להוריד את המעיל אמר לי שאקרא לרב פטרוף שיקח את המעיל או שרצה להוריד את הצעיף בדרך ולא הסכים בשום פנים ואופן שאני אקח את המעיל. ואמר לי הרבה פעמים שלמעשה הוא צריך לשמש את הרב פטרוף ולא הפוך. (אמר לי כמה פעמים ר' יוסף מחזיק את הדור, כל הדור על ר' יוסף).

כל עניין ההנהגה שנפל עליו בשנים האחרונות היה קשה עליו מאוד, ראינו כמה קשה עליו הקבלת קהל, ובכלל כל העול לשמוע צרות של עם ישראל, שאלתי אותו איך אפשר ללמוד אחרי קבלת קהל כזו, והגיב סוף סוף מישהו מבין אותי, אמר שאינו יכול לצאת מהבית לרדת לחדר אוכל להעיר שם וכו' כיון שכל הזמן מפחד שיש אנשים בדלת.

לפני הבחירות לממשלה (שהיו לפני הבחירות של עץ) היה בבית חולים, וכשיצא מבית החולים באתי לבקרו בביתו בצהרים והיה כמה ימים לפני הבחירות, והציבור חשב שכלל לא יצביעו, ולא ידעתי אם להטרידו בעניין הבחירות, ושאלתי בנוסח האם אפשר לשאול את רבינו בעניין הבחירות, והשיב לי בפליאה מה השאלה ודאי שצריך להצביע ג' וכי נצביע למפלגה פלונית בתמיה, ואמרתי לו שאף אחד לא יודע ואלפי אלפי עמך ישראל ממתנינים למוצא פיו, וראיתי עליו שהתפלא על זה מאוד ולא חשב כלל שהרבה אנשים רוצים לשמוע את דעתו, ושאלתי אם אפשר לפרסם, ואמר לי שבדאי שכן היה אצלו דבר פשוט, ואז עוד לא חלמו על הפשרות שיעשו, ובאמת באותה הקדנציה לא היו בממשלה ורק השתתפו בוועדה שדנה בעניין למורת רוחו של רבינו. ירדתי לחדר אוכל וסיפרתי לבחורים וגם אצלם היה זה חידוש גדול, לאחר כחצי שעה קרא לי שוב אליו ואמר לי שעדיין לא אפרסם כיון שרצו לעשות כמה פעולות בקשר לזה, אולם שאני יאמר מאיש לאיש למי שאני חושב שלא יצביע, ואח"כ בערב התקשר אלי שוב לביתי והדגיש לי שוב שאומר לכל מי שאני חושב שלא יצביע שדעתו להצביע. וראיתי איך נלחץ מהעניין שאמרתי לו שאלפי אלפי אנשים מצפים למוצא פיו, ובענוותנותו לא חשב כלל, ואולי חשב רק על התלמידים שלו, ולחם יכול לומר גם ברגע האחרון.

דיבר פעם בשבע ברכות בביתו שערך לאחד התלמידים הקרובים שבצעירותו שמע את המשיגה ר' יחזקאל שאמר שיש לו הוכחה לתורה מן השמים, שאם התורה מצווה על המלך לבל ירום לבבו מאחיו הוי הוכחה לתורה מן השמים שרק הקב"ה יכול לצוות על כזה דבר שבשר ודם לא יכול להעלות ציווי כזה על ליבו שהמלך לא יתגאה. ואמר שבצעירותו לא הבין כלל את דבריו מה הבעיה לא להתגאות ולמה שהמלך יתגאה, ועכשיו שהזקין מבין את דבריו עד כמה צריך להרום ולשבר ולהשמיד את היצר הרע הזה של הגאווה ככל שמזקנים, ודיבר במילים מאוד בוטות על היצר הרע הזה. (דרך אגב בשעה שדיבר היו כאלו שהמשיכו לאכול, ורבינו בלי להתבונן באוכלים גער בהם ואמר שצריך ללמוד מאחינו החסידים דרך ארץ איך מתנהגים כשהרב מדבר).

עוד אמר לי פעם שהרב מטייבין היה מאוד משבח את הבית יצחק על מידת מודה על האמת שהיתה נטועה בקירבו, וגם בזה אמר לי שלא הבין מה כל כך משבח אותו בזה, מה הבעיה להודות על האמת כשטעית, ואמר לי שבמשך השנים הבין את דבריו שראה הרבה גדולי תורה (ואמר דאם יזכיר את שמם אני יהיה המום) שלא היו מסוגלים להודות על האמת.

פעם שסיפרו לו באמצע סעודת יו"ט על מופת שעשה, והוא עדיין לא ידע על התוצאות של דבריו, הגיב אל תספר את זה, עוד יהיה פה תור.

היה פעם שתלמיד אמר לו שרבינו יכול למסור כל רגע שיעורים בכל הש"ס, ורבינו ענה לו בדרך צחות, ר' פלוני הש"ס אצלך כל כך קטן, הש"ס יותר גדול ממה שאתה חושב.

היינו אצלו כמה פעמים בשבת חול המועד פסח או בשביעי של פסח, ובכל הפעמים שהייתי למד בעיקר קבלה, רוב החג עם ספרא דצניעותא עם ביאור הגר"א ואחרי הסעודה ביום ראיתי עם כתבי האר"י. (ובכלל בשבתות עוד שהייתי בחור בישיבה ראיתי כמה פעמים לומד את הזוהר על הפרשה). פעם אחת ישב ולמד אחרי מעריב בספרא דצניעותא, וישב באגודה וחשב שיושב לבדו שהבימה הסתירה אותי ממנו, ופתאום אני שומע שהתחיל לבכות ממש בדמעות שליש בכייה ממושכת ונחרדתי מאוד מהמחזה, ואח"כ לקח את הספר וסגרו בהחלטיות ודחפו חזק למקומו ליד העמוד של החזן, וקם לקחת גמ' ראש השנה ואחז שם בסוגיא דבל תאחר (וכל החג הזה למד בגמ' ר"ה), ואז ראה אותי ולא הגיב כלום, וכמובן שלא שאלתיו על כך והיה הדבר לפלא. (דרך אגב אמר לי לומר לאשתי שלא לומר שהיינו כלל בהדלקת נרות רק לצאת בקידוש דזה לשון הגמ' וכהיעב"ץ).

פעם היה שבת אויפרוף של תלמיד קרוב, ובאותו יום שישי היה במירון, ובליל שבת דיבר בסעודה והתנצל שהיה היום באיזה מקום והיה שם רק חק לישראל אז ראה שם משהו בזוהר המזבא שם ודיבר על זה.

בתקופה האחרונה אמר לי בשמחה שיש הרבה אברכים שלומדים קבלה ולא כמו פעם שהיו הרבה שסתם קראו אלא לומדים ומבינים עניין ויודעים ומאוד שיבחה תופעה זו. (ושמעתי שיש מספרים שהגיל לא היה חשוב לו בלימוד הקבלה, ונראה לי שאין זה נכון, פעם שאלתיו שאלה בערך כשהייתי יותר משלושים אולי אפי' שלושים וחמש ששייכת לקבלה, וגער בי שאין זה הגיל להתעסק בדברים כאלו).

ופעם הגיע אליו אחד (נראה לי שהוא למד אצלו) המומחה מאוד בתורה הזו ואמר שבא להביא ספר חדש שהוציא בקבלה, ואמר שיכניסו אותו אולם רצה שכולם יצאו מהבית, וישב עמו שעה שלמה, ואח"כ כשהוא יצא וחזרנו, התנצל דלא חשב שיקח כל כך הרבה זמן אלא שהראה כתב יד חדש של מוהר"ח ויטאל שמצא שהוא כעין סיכום של כל השערים בקצרה יותר, והיה שם הרבה דברים דלא ברורים בכתבי האר"י דשם יותר ברורים ושמה מאוד על זה ולכך האריך לעיין בספר.

שאלתיו פעם על הזוהר עם פירוש מתוק מדבש, והשיב לי שהוא ממש 'מתוק מדבש' ואמר לי דגם אחיו מטבריה שליט"א אמר לו שהוא מתוק מדבש. ואמר לי שבדק אותו בכמה מקומות שבהם דברי הזוהר קשים והרבה מהמבארים נפלו בהם, ובעל המתוק מדבש לא נפל בשום דבר.

פעם שאלתיו מה מרמז המספר עשרים וארבע, שיש הרבה דברים בתורה שהם עשרים וארבע, ואמר לי שזה אלכסון כפול והאר"י מאריך בזה בליקוטי תורה על הפסוק 'ושמתי בדכד שמשותין', וחשב כמה שניות ואמר לי שבעוד מקום האר"י מדבר בזה על פסוק אחר דכתוב שם 'דך' (מלשון עני), ואיני זוכר איזה פסוק אמר, ושאלתי אם אין משהו יותר על

דרך הפשט שאני יבין, ואמר לי שעל דרך הפשט אין שום קושיה דזה עשרים וארבע וזה עשרים וארבע וכו'.

באופן כללי תמיד היה מתחמק ואומר שאינו יודע כלום בקבלה, אולם פעם אחת ישבנו בסוכה עם עוד תלמיד שלו מבוגר שיש לו ידיים באגדה וכו' והיה באווירה של שמחה והוא שאל אותנו הרבה שאלות בקבלה והשיב לו על כולם איפה כתוב, ועל דבר מסויים אמר לו שאין על זה כלום באר"י רק אריכות גדולה ברמ"ע מפאנו וכו' והשתוממתי על המראה.

פעם הזמינו אותו למסור דברים בהלכה ובאגדה בתחילת שנת השביעית ביום העיון למצוות התלויות בארץ שעושים בבין הזמנים, ואמר לי שבתחילה חשב שיאמר משהו על שביעית בהלכה מזכרנו אולם אח"כ ראה ברחוב שיש מודעות החליט שצריך להכין משהו. ואח"כ הגיע שליח מהגאון ר' צבי חשין ממיר ששלח לומר שבא לשמוע אותו בשיעור וביקש למסור שבחלק של האגדה אין דבר בקבלה שיש על שביעית שלא נכנס שם בתוך הדברים, ואינו יודע איך לאחר שיחה כזו רבינו ירד לעולם שלנו. ורבינו לא הגיב על החלק הזה ורק אמר בענוותנותו על כך שר' צבי בא לשמוע אותו, אוי ואבוי לי וכו' תאמר לו ישר כח תאמר לו ישר כח מה אומר בעולם האמת אם ר' צבי בא לשמוע אותי.

פעם כשהייתי עוד בחור לפני עשרים שנה אמרו לו בשם אחד המקובלים הספרדים שאמר לבחורים בישיבה שרבינו הוא יחיד הדור בקבלה, ותגובתו היתה בדרך צחות בשאלה על אותו מקובל, הוא מבין בזה שהוא יכול לדרג מי ראשון ומי שני וכו'.

היתה תקופה שראיתיו לומד בספרי הרש"ש, והיה לו גם במקומו באגודה ספר של הכוונות בתפילה שלמד בו באותה תקופה. לאחר תקופה אמר לי פעם שברש"ש יש גאונות מפליאה כאלו חשבונות ומאוד התפעל מזה, והוסיף עוד דברים בזה ואין כאן מקומו. (אולם פעם סיפר סיפור שיוצא ממנו שהקבלה באשכנז היתה יותר גבוהה מזה, וגם זה אין מקומו פה).

פעם בליל שבת לפנות בוקר ישבנו לאחר הסעודה שהתחילה לאחר חצות והיה שם עוד שני בחורים ודיברנו בעניין זה של ידיעת הקבלה, ושאלו על אביו אם היה לו ידיעה בזה ואמר שאינו יודע אולם הוא לא ראה אותו אף פעם מתעסק בזה או מדבר בזה, ואולי בסתר. ושאלו על הרב ממשיבין ואמר לי שלא היה בתורת עסק אלא כמו שידע כל דבר ידע גם את זה.

ותחילת הדברים שדיברנו היה על מעשה עם האבני נזר שאמר שלא בעינן קבלה כדי לעשות מופתים ואין כאן מקומו, ורבינו אמר שהוא לא צריך על זה מעשים שאצל החזו"א היה הכל הכל וחזר על זה כמה פעמים ולא היה עם קבלה. ולאחר שנים שמעתי מחבר שת"ח גדול זצ"ל אמר לו דכשהם היו בחורים בסלבודקה עזרו בערב פסח לחזו"א וניקו את הספרים וראו שם ספר קבלה והיה מעומר כולו בהערות של החזו"א, הרי שהחזו"א למד קבלה, ושאלתי את רבינו על זה, וחיך ואמר שהחזו"א בשנים האחרונות למד הרבה ברמ"ק בלימוד ממש לפעמים ימים שלמים על קטע וכו' כדרכו בעיון בכל התורה, ולפני פטירתו התחיל ללמוד בכתבי האר"י אולם לא זכה לזה שנפטר.

יראת שמים

כידוע שבסדר מוסר היה מקפיד מאוד שיהיו וילמדו עם כובעים וחליפות והיה עובר בין השורות באימה ויראה, ופעם אחת עצר ליד מקומי וראה שאני לומד ספר חפץ חיים ואמר לי שזהו ספר הלכה ואינו ספר מוסר, ואמרתי לו שאמנם כן אולם הלימוד בחפץ חיים גם גורם שלא ידברו לשון הרע, ושאל אותי מה למדתי לפני זה ואמרתי לו שלמדתי שערי תשובה, ולכך הסכים שאלמד חפץ חיים אולם כשאגמור אלמד ספר מוסר ממש.

ובכלל זהירותו מלשון הרע היתה מפליאה, שלכאורה קשה לאדם שכל היום שומע אנשים וסיפורים שעדיין יהיה רגיש ללשון הרע. היה פעם שדיברתי עמו על איזה מוסד שהייתי קשור שיש שם מלחמה גדולה והיתה לו השפעה שם, ובאמצע הדברים פתאום קפץ ממקומו כנשוך נחש, לשון הרע לשון הרע, ואני נבהלתי ואמרתי לו שאני מדבר לתועלת שאפשר אולי לתקן שם, אולם הצביע לי על מישחו שנכנס לחדר בדרך אגב ואפי' לא שמתי לב לזה, ואמר לי שלזה שנכנס אין שום תועלת לדעת זה וא"כ זה לשון הרע גמור ואיך לא נזהרתי, ומאז עד היום זעקתו עומדת באזני.

פעם סיפרתי לו על התנהלות הדברים בעניין חוק הגיוס בישיבת רבנים מסוימת שדנו בעניין, כפי ששמעתי מאחד המשתתפים בישיבה. היה חשוב לו לדעת לענין המאבק וכו', אולם הרחיק את עצמו ממני אחורה לצד הכיסא שישב בו ושם את ידיו על האזנים בחרדה גדולה שאם יהיה איזה משמעות לשון הרע מיד יסתום את אזניו, אשרי עין ראתה זאת.

ופעם ישבנו בשבת בסעודת שבת נראה לי בשבת לאחר שבועות ומישהו רצה לספר לו על מריבה שהיתה באחת הישיבות בחג השבועות, ומיד עצר אותו ואמר בדרך צחות 'סיפורי צדיקים מוצאי שבת'.

פעם סיפרו לי שאחד מגדולי הרבנים דיבר נגדו עם עסקן שהיה קשור עמו, ורציתי לדעת אם זה נכון ושאלתי אם יודע מזה, והוא גער בי ממש ואמר לי אני כל הזמן נזהר פה שלא לשמוע שום דבר, ואתה מגיע מפתח תקוה כדי לספר לי לשון הרע.

פעם סיפר את המעשה שהיה אצל הרב מבריסק לגבי דברי הנתיבות (סי' רלד ס"ק ג) על שוגג במצוה דרבנן שלא צריך תשובה. ואמר שסיפר את זה למישהו והוא עיוות את הסיפור שלא היה ניהא ליה שהרב מבריסק לא ידע את הנתיבות הזה, וסיפר שכך הוה שהוא ישב אצל הרב מבריסק ומישהו נכנס (איני זוכר מי ונראה לי שנקב בשם) ואמר לו את הנתיבות הזה, והרב מבריסק אמר שאין כזה נתיבות, ורבינו אמר שזה נמצא בסי' פלוני, וכיון ששנים אמרו כך, ביקש את הנתיבות, ולמד את דבריו, ותוך כדי הלימוד ניסה לומר בו פשט אחר, אולם לבסוף הסכים שכך כתוב בנתיבות. ושאלתי את רבינו האם הלכה בזה כמו הנתיבות, ורבינו ענה בחרדה גדולה, חס ושלום חס ושלום ודאי שאין הלכה כמותו בזה וצריך לעשות תשובה.

פעם הלכנו בליל שבת ורבינו היה צריך לעבור ברחוב פרס ואמר לנו שמשדל לא לעבור ברחוב הזה משום שחש את המורא בליבו ולכך עקף את הרחוב ועבר ברחוב מקביל. ופעם ישבו וקצת דיברו על הרב מבריסק אם היה אצלו נערוויק, ורבינו השיב לנו באנחה, אני הכרתי אדם שפחד מהקב"ה אתם כבר לא הכרתם אדם כזה, וחזר על זה כמה פעמים. [אחה, אנחנו יכולים לומר שהכרנו את רבינו שפחד מהקב"ה ואהב את הקב"ה בלא מצרים, ומה יאמרו הדורות הבאים שלא ראו].

שבת ומועדים

כשהייתי בחור בישיבה, היה יום ראשון אחד שראו על רבינו שמוטרד מאוד, וביקש שלא ימתינו בשמונה עשרה והתפלל בערך שעה בהתרגשות עצומה ואח"כ הלך לביהכנ"ס הגר"א לחזרת הש"ץ, וכך גם היה במנחה, ועל מעריב איני זוכר כנראה שלא התפלל בישיבה, ואח"כ בשחרית ביום שני גם הדבר חזר על עצמו וראיתי שמשוהו אינו כשורה, ובאמצע סדר א' פנה אלי ואמר לי שאין לו מנוחה, שבמוצאי שבת ישב ולמד בביתו ונרדם על הכיסא וכשהתעורר ראה בשעון שכבר עבר עלות השחר, וזכר שלא אכל מלוח מלכה, והתחיל לחשוב אולי אכל משוהו והתברר לו שלא טעם כלום אחרי הבדלה, ואמר לי שכזה דבר לא אירע לו מעולם, ואז הבנתי ממה רבינו מוטרד.

היה מקפיד ליטול ידים למלוח מלכה, הרבה פעמים היה שר גם המבדיל, אולם לא הקפיד לפני חצות, ופעם אמרו לו על גדול אחד שהוא מקפיד ליטול ידים מיד לאחר הבדלה, והוא ענה בענוותנותו שהוא יכול לשכוח לאכול ואני יכול לשכוח ללמוד. פעם במוצאי שבועות שאלתיו בבית המדרש אם צריך מלוח מלכה ביו"ט, ואמר לי שבפוסקים משמע שלא צריך אולם יש כאלו שאמרו שצריך, אז בא נלך הביתה לאכול. אולם איני יודע אם נהג כן תמיד.

בשבתות כידוע שהיה נשאר ללמוד לאחר מעריב לפני הסעודה, והיה פעמים שהיה נשאר עד חצות הלילה, ופעם הסביר לי שאחרי האוכל הוא נרדם וקשה לו ללמוד לכך לומד לפני האוכל, ושאלתי שהרי מבואר בפוסקים שצריך לעשות קידוש מיד בכניסתו, והחזיר לי בקושיה בדרך צחות מה עושים כל האדמו"רים, והבנתי שסובר דהלימוד עדיף על ההידור לעשות קידוש מיד.

בשנים האחרונות היה מדבר הרבה בשיחותיו ובמשאותיו על קריאת התורה שמובא בפוסקים שצריך דווקא שלושה כפי שניתנה התורה בסיני, ואמר שקוראים את הקריאה בספר תורה כשר שנכתב לשמה עם התגים וכו', וצריך להרגיש בקריאת התורה כנתינתה בסיני, והתבטא כמה פעמים איך אפשר לשמוע קריאת התורה בספר בראשית ולא לצאת יותר ישרים הרי זה ספר הישר, ובשנים עברו לא שמעתי ממנו דברים אלו, וזו השנה נפלאה שלא נראה לי שמישהו בדורנו יעלה על דעתו להרגיש ולדבר דברים כאלו.

היה מקפיד ללכת בעצמו לאפיית מצות גם במוצאי שבת שאפו לכל החג, וגם מצות מצווה בערב פסח, ואמר שתמיד היה פחיתות לקנות מצות בחנות. וכשהיה פסח במוצאי שבת בפעם האחרונה סיפר לי שאחד האדמו"רים מחסידות גדולה שכנע אותו שיבוא לאפות מצות בליל פסח עצמו, והבטיח לו שיביא הרבה בחורים שיעבדו ולא יהיה שום חשש, ואמר לי שכל פעם שיוצא פסח במוצאי שבת הוא מתקרב לזה, ואולי בפעם הבאה כבר יעשה כך למעשה, ולא זכינו. (על מה שהגר"א לא נהג במצות מצוה אמר לי דא"א להסיק מזה כיון שיכול להיות שבמציאות לא היה כל כך אפשרי בתנאים של אז לעשות כן בצורה נכונה, ולא כמו שראיתי שפרסמו, והיה מאוד שמה במצות מצוה וסיפר הרבה שעושה מצות מצוה, ועד שאביו נפטר היו המצות הראשונות של אביו, ולאחר שנפטר הוא מקבל את המצות הראשונות).

היה שמח מאוד על מצות מצה, אני הייתי מניע ביום הראשון של חול המועד ועוד היה חי את המצווה שזכה לעשות, והיה מדבר על מצוות הסדר, ברוך ה' שהצליח לקיים את כולם

בקלות וכו'. ובכל פעם שאחד הילדים היה שואל משהו מהשינויים היה שמח מאוד, ושנה אחת אחד הילדים שאל ממש את אחד השינויים שחז"ל תיקנו, והיה ממש מאושר מזה וסיפר על כך רבות בחג לאנשים שנכנסו.

היה אוכל רק מצות יד, ואמר לי שכבר לפני הרבה שנים הלך לראות את המצות מכונה ולא היה מרוצה, ופירט את הבעיות שעורר, (ודרך אגב אמר לי כמה פעמים דבבית אביו בליל הסדר תמיד אכלו מצות יד, ורק בשאר הפסח אכלו מצות מכונה, ואביו לא היה נוח ליה בזה שעשו פרומוקייט ממצות מכונה). וזכורני שבזמנו לא הסכים כלל להכניס לביתו מצות מכונה בפסח, אולם מאז שהשתנו הדברים ונפתחו המאפיות החדשות והיה מרוצה שתיקנו את החששות שעורר, הסכים להכניס לביתו לצורך האורחים והילדים למי שרוצה (איני יודע אם בכל השנים הסכים או בחלק מהם).

היה תמיד מספר לאלו שלא אוהבים לאכול את המצות יד שפעם נסע במונית בפסח והנהג מונית התנצל בפניו שאוכל חמץ בפסח רח"ל מחמת שלא אוהב את המצות ולא יכול לסבול אותם, ורבינו היו לו קצת מצות והבין שהנהג מכיר רק מצות מכונה, והוציא לו קצת מהמצות שלו וטעם ואמר שזה טעים מאוד ואת זה יכול לאכול, ומיד נסע עמו למאה שערים ורבינו קנה לו כמה קילו מצות יד והציל אותו מהאיסור.

פעם ראה בבית מדרש לאחר התפילה עלון שכותב שם על המצות שאינם טעימות ובכל אופן צריך לאכול לשם מצווה וכו' וחוזר על זה כמה פעמים שם, וחרה אפו של רבינו על העלון הזה, ואמר לנו אחרי התפילה איך אפשר לכתוב כך על המצות זה זלזול במצווה, וגם אם ישנו מי שלא אוהב לא כותבים כזה דבר ברבים.

כידוע דעתו היתה שלפי דעת הגר"א שיש מצווה כל הפסח לאכול מצה צריך לאכול אותה ללא תוספות כדי שלא יבטל טעם מצה, ופעם מרביץ תורה גדול זצ"ל שמע את זה מרבינו והתחיל להיבהל מה צריך לאכול את המצה לבד בלי כלום, ורבינו גער בו שאני מדבר פה על מצווה קיומית שיש רק לפי הגר"א, ואתה רוצה להקל במצוות שמחת יו"ט שלכל הדעות דאורייתא כל שבעת הימים, ודאי שתאכל את המצה עם דברים אחרים לשמחת יו"ט. והיה תמיד מזכיר את דברי הגר"א דמצוות השמחה ביו"ט היא מהמצוות הקשות, וראו על רבינו שמחה מיוחדת כל המועד מתחילתו ועד סופו כידוע. ובכלל היה מאוד מדבר ומחזק לעשות את כל המצוות בשמחה, ולהיות תמיד בשמחה על שלומדים ונמצאים בבית ה' ליד הגמ' הקדושה.

ואמר לי פעם שפשוט לו שמצוות השמחה קיימת גם בתשעה באב, והביא לזה דוגמא, וכפי שזכור לי אמר שהיו כמו חתן שנפטר לו קרוב בתוך שבעת ימי המשתה, שאף שיש עליו אבלות ודאי שהוא גם בשמחה על החתונה, וזו צריך להיות ההרגשה בתשעה באב, שאף שאבלים יש בחינה של שמחה עם הקב"ה. כידוע תמיד בשיחות של בין המצרים היה אומר שגם זה זמן לקשר עם הקב"ה, שהריחוק והקירוב הוא סימן לקשר, שגם כאשר רחוקים קשורים להקב"ה שמי שלא קשור אינו מתרחק ואינו מתקרב.

לא השתמש במים מהברז בפסח אלא רק עם מים מלפני פסח. ואמר לי שלאביו היה דוד של מים לפסח, וכל שנה היה צריך לנקות לפני פסח מכל הלכלוך, והיה מנקה אותו בעצמו לפסח, וכשהזקין ולא היה יכול בעצמו לנקות חדל ממנהגו זה, ואף שאמרו לו שיש הרבה נכדים שינקו לא הסכים. (גם רבינו היה לו דוד מים לשבת והיה עולה בעצמו על הגג לחבר

את הצינור, וכשלא יכול היה חדל מחומראו ולא הסכים שבחורים יחברו לו. גם בעניין הגנרטור של שבת היה מעשה שלאחר שהתקינו את הגנרטור שמח על זה מאוד ואמר שזה כבוד שבת וכו', ובשבת הראשונה שהפעילו וכבר הורידו את המצברים אחד השכנים טען שהגנרטור עושה לו ריח חזק ודרש שיסגרו את הגנרטור עד שיעשו ארובה, ורבינו אמר לכבותו, והתבטא אנחנו נחמיר חומרא בשבת על חשבון בן אדם לחבירו, ובאמת באותה שבת השתמש בביתו בחשמל, ולשבת הבאה עשו ארובה והתחילו להשתמש בגנרטור). והיה לו מים בבקבוק על השולחן ממים שלפני פסח, ואני מזגתי מהם לכוס, וגער בי הרי אתה לא מחמיר בחומרא זו ואתה שותה מהברז, וא"כ למה אתה גורם טירחה לר' יוסף שיצטרך להביא עוד מים, אמרתי לו שאני ימלא את הבקבוק ולא הסכים בשום פנים ואופן.

היה אוכל שרויה בפסח, ואמר לי שבעיקר הנפק"מ בשבילו זה רק בחמין של שבת ששם עושים מהמצות יד שלו. ובפעם הראשונה שהגעתי לשבת חול המועד רבינו לא ידע שאני אוכל שרויה, ואמר לר' יוסף שיכין בסיר נפרד חמין בשבילנו ללא השרויה, וכשהגעתי סיפר לי שהכינו בשבילנו קדירה מיוחדת, ואמרתי לו שאני אוכל שרויה, ושמח על זה מאוד והלך למטבח ואמר לר' יוסף בשמחה תשפוך את כל הסיר הקטן לתוך הגדול. ואמר לי כמה פעמים שבמצות שלנו אין את הטעם שחששו לשרויה, שהם ריקיין דקים והתנור מאוד חם וכו'.

היה נזהר מאוד מחמין שעבר עליו הפסח, ואכל מצות הרבה אחרי פסח כמעט עד שבועות, ופעם ניסו לשכנע אותו על לחמניה מסויימת שהיא כבר מאחרי פסח וודאי דאין בזה חשש, ואני ידעתי שיש חשש בגרעינים ששמים על הלחמניה, וניסיתי לרמוז לזה שהביא שיש בזה בעיה, ולא יכולתי להתערב בזה, אולם רבינו בעצמו לאחר שנטה להסכים בסוף אמר שרוצה לאכול מצה.

בתקופת האחרונה (אני חושב שזה היה בשנה האחרונה) נגמרו לו המצות שלו וביקש שיביאו לו מצות והתקשר לאחד ממקורביו שעושה עמו את המצות, והמתין לזה, והלה הביא לו מצות יד, ושאל אותו אם הם מהחבורה וכו', עד כדי כך הקפיד, ולא יכולתי לשאול אותו למה צריך דווקא את אלו, (ואולי זה היה בשביל הטעם והסוג, איני יודע). והלה התחיל להסביר לי את כל החומרות שעושים בבריסק במצות למה עושים אותם, ורבינו השתיק אותו, ואח"כ ניסה שוב ורבינו גער בו שלא יאמר לי.

כידוע בסוכות היה לו הרבה אתרוגים, והיה מנענע את כולם, ואמר לי שמורגל בזה מבית אביו. ובירך תמיד על ארבעת המינים בסוכה, ומאוד רצה שגם את ההלל יאמרו בסוכה, ובאמת בשנים האחרונות עשו סוכה בבית מדרש ואמרו את ההלל בסוכה. אולם גם לפני כן היה רצונו כך. ובשנה אחת כאשר חג הסוכות חל בשבת ונטלו ארבע מינים רק ביום ראשון, סימן לי לפני ההלל לבוא עמו לסוכה בבית, ואמר שלא ימתינו לו כמו בכל יום, ונטל את הלולב בסוכה בביתו ואח"כ הלכנו לסוכה של ביהכנ"ס הגר"א ואמרנו שם את ההלל בשלושה, ואח"כ הצטרף להושענות בביהכנ"ס הגר"א. וכידוע היה מעורר לא להפסיק בדיבור בין ברכת הלולב עד אחרי ההושענות, כיון שבירושלים אומרים ההושענות לאחר ההלל, ואח"כ התפללנו מוסף בכותל. ושאלתיו פעם אם גם הגר"א נהג כן, ואמר לי שמסתמא לא אלא כמנהג אשכנז לאחר מוסף, אולם אבא היה אומר על המנהג בירושלים שזה יותר פרקטי, שלא צריך להכניס ולהוציא את הלולב שוב.

אירע פעם שאחד ממגדלי האתרוגים לא הספיק להביא את האתרוג בערב יו"ט שהיה בשבת, ולא ידע באיזה שעה רבינו מתפלל, ולכך הגיע ביום ראשון לפני הותיקין והמתין ליד הדלת עד שרבינו יצא לפני התפילה בישיבה, נראה לי שזה היה בשמונה, ונתן לרבינו את האתרוג, ורבינו שמח לקראתו ובדק את האתרוג והיה האתרוג הכי יפה באותה שנה, ושמה מאוד על זה וסיפר אח"כ על הסייעתא דשמיא שהביאו לו ברגע האחרון אתרוג כל כך יפה ובירך עליו.

הרבה פעמים ניסו לחקור אותו על אתרוג של איזה מגדל מברך ולא היה מסכים לומר, ואמר לי פעם שאין זה הוגן שיאמר, שכל שנה מברך על של מגדל אחר מה שהכי יפה. היה שנה שהראו לו באיזה קובץ שעשו מחקר גנמי על האתרוגים מכל מיני סוגים ויצא שגם של החזו"א וגם התימנים הם מקוריים ללא הרכבה, ושמה על זה מאוד ודיבר מזה בחג הרבה.

לעניין סוכה היה נוהג כשיטת הגר"א לברך מיד בכניסה לסוכה, אולם היה משתדל לאכול משהו לאחר מכן, ולא דווקא מזונות. ופעם ראיתי שלא בירך מיד ושאלתיו על כך ואמר שאם מתכוון ליטול ידיים מיד ממתין עם הברכה, ואיני יודע אם תמיד נהג כן.

שנה אחת כאשר ביקרתי בחול המועד, על כל יציאה שלו מהסוכה חיפש שיוציאו אותו בברכה, ושמה על כל אחד שהגיע ובירך והוציא אותו.

מעליו בסוכה לא הסכים שיהיו קיינעם מחוברים, והסביר שר' אלעזר משה הורוויץ אסר את זה משום חבילה, ואף שזה מחודש מאוד, מר' אלעזר משה אני מפחד.

בשנים עברו ככל שהיה מתקרב ראש השנה לא היה שייך לדבר עמו, אימת הדין היתה נסוכה על פניו והכל היה מדבר בקיצור נמרץ וכו', בשנים האחרונות יותר היה שייך לדבר עמו, ואמר לי לא נותנים לי, והתכוון לציבור שמגיע ולדברים שצריך לטפל. אולם למעשה טען לי הרב ב. ג. בהתפעלות שלמעשה רואים אצל רבינו שמייגען גם בזה, שפעם יכלו לשמוע ממנו עד סוף חשון בשיחות 'עברנו עכשיו ימים גדולים' אולם השנה באמצע כסלו אמר בשיחה בישיבה משפט זה, דהיינו שחי את הימים נוראים עד אמצע כסלו.

'שבת קודש קודשים' היה שגור על לשונו כמעט בכל שיחה, (ובכלל היה מדבר על שבת ועל ערב שבת כמעט בכל שיחה, שמי שטרח בערב שבת וכו' מוסב גם על הרוחניות של שבת). האווירה בשבת באמת היתה של קודש קודשים הן בתפילות והן בסעודות.

היה אוכל את הסעודה עם החליפה והשטריימל, בשנים האחרונות היה מוריד לפעמים את השטריימל באמצע הסעודה. ופעם שיצא מבית חולים והיה מאוד חלש והיה חם מאוד ישב ללא החליפה והתנצל בפנינו ואמר שגם החזו"א אכל סעודות שבת בלא החליפה ולכך מרשה לעצמו במצב הזה לאכול בלי חליפה, אולם לאחר תקופה קצרה שהתחזק חזר לאכול עם החליפה. היה תמיד לומד בסעודות משנה ברורה או משניות, ואמר שגם אביו תמיד למד בסעודה מ"ב. והיו שרים זמירות שבת. היה בוצע בכל סעודה את שתי החלות כדברי הגר"א שכך מתקיימים דברי המקובלים על י"ב חלות. היה חותך מהחלה פרוסות גדולות מאוד והיה מחלק, משום שצריך לבצוע בעין יפה, והרבה פעמים שלא גמרו את המנה העיקרית היה גוער ואומר שכפעם הבאה יתן פחות חלה, אולם למעשה תמיד בצע בעין יפה.

כאשר השתתפו בחורים לא היה שר את הזמירות של האר"י, אולם כשלא נכחו היה שר, ואמר לי פעם שלא רוצה לשיר דברים שלא מבינים. ופעם לאחר שנים שהתחתנתי הייתי בירושלים לשבת ונכנסתי באמצע סעודת היום, ושר הזמר יום שבתון ומאוד התפלאתי משום לא היה שר פזמון זה אף פעם, ומיד עצר וסיפר לי שכל השנים לא היה מרוצה מכמה דברים בפזמון זה ועכשיו שיצא סידור אזור אליהו גילו ששני בתים אינם מרבי יהודה הלוי והביאו שם שני בתים אחרים המקוריים, ולכך עכשיו יכול לשיר פזמון זה, ושמה מאוד שכיוון לזה מעצמו שמשחו לא כראות שם.

ידיד נפש היה שר לפי הנוסח המקובל ולא לפי הגירסאות החדשות, ואמר לי ששמע פעם שבכוונה שינו את זה, אולם לא היה לו דברים ברורים בזה ורק אמר שכך היתה שמועה פעם.

(פעמים רבות היה מתארח לסעודות שבת ביחד עם הבחורים אצל האברכים שגרו בשערי חסד, ופעם הגישו למנה אחרונה עוגת טורט ושאלו אותו האם לברך באמצע הסעודה, ומחמת דברי המ"ב דהוי ספק פת, ובחן את העוגה ואמר לברך. וכן פעם אחת ישבו בסוכה ומישהו אכל עוגת טורט (זכורני שהיה זה עוגת הבית קנויה) והסתפק על הברכה האחרונה האם יש בזה כשיעור, ורבינו אמר שודאי יש שיעור לברכה אחרונה, ושאלתיו שהרי יש בזה הרכה מוצרים אחרים והמ"ב מסתפק בזה לעניין ברכה אחרונה, ואמר לי שלדידו הדבר פשוט שהכל מצטרף משום דמעים כעיקר דאורייתא, ודלא כהמ"ב).

שאלתי פעם על פתיחת המקרר בשבת, ואמר לי כתשובה פשוטה, אבא היה פותח, וניסיתי להוציא ממנו את דעתו בעניין ודי התחמק, ואמר שלא יוצא לו כל כך בשבת לפתוח, ואולי כשהמקרר דולק וכו'. אולם כתשובה פשוטה ענה לי שאבא היה פותח. תמיד היה אומר בשם אביו שבורר הוי מלאכה שאינה מבוררת, והיה תמיד מזהיר על כך שבמלאכת בורר בכל דבר נוגעים מיד בדאורייתא ממש. (דרך אגב שמעתי ממנו כמה פעמים שאין עניין להחמיר בגבינה צהובה שש שעות, והבנתי ממנו שכן היתה דעת אביו).

כידוע שאמירת נשמת היתה נפלאה מאוד בכל שבת ושבת, וכן היה מתלהב באמירת לקל אשר שבת. פעם שחתי בפניו על ר"ה שחל בשבת שאצלינו החסידים כל הזמן שנותר בגלל שאין תקיעות הולך על הכל יודוך וקל אדון ששרים, ואמר לי שגם אצלו הזמן הזה הלך על לקל אשר שבת, ואמרתי לו שעל הכל יודוך שרים ניגון ארוך וכו', ואמר לי שידוע את זה, ובכל-אופן לקל אשר שבת לקח לו זמן רב ככל הזמן של התקיעות.

היה שווה לבוא רק לשמוע אותו עושה קידוש כליל שבת ויו"ט (בשבת בעמידה וביו"ט בישיבה, ואמר שכך נהג אביו ונימק שבשבת בשביל הויכולו כבר נשארים בעמידה) והיה אפשר לקבל מזה יראה ואהבת ה', וקשה לתאר בכתב את המעמד.

(פעם ביו"ט שחל בשבת ביקש שיפתחו לו את הסידור בשביל הקידוש, ואמר שבגלל התוספות של שבת בקידוש אולי לא יזכור אולם נראה לו שלא יצטרך, ובאמת לא השתמש בסידור כלל, ובאמת שלא ראיתיו מעולם עושה קידוש או מברך ברכת המזון מתוך סידור).

פעם שאלתי על הנמכת האש ביו"ט, שהגרש"ז בשמירת שבת כהלכתה מחמיר בזה שרק אם אין אש אחרת מותר, ולהגרמ"פ באגרות משה ישנם שתי תשובות בזה שמתיר בפשיטות, ונראה מדבריו שלא ידע מן המחלוקת הזו. ואמר לי בפשיטות שמותר. ושאלתי

שם את מה שהקשו על הגרמ"פ והשיב לי מיד כפי שהגרמ"פ משיב שם, והראיתי לו מה שכתוב בשמירת שבת, ואמר לי שזה קשה, ולו פשוט שמותר, אולם הוסיף לי שהרבנית ע"ה גם לא היתה מנמיכה אש ביו"ט שכך לימדו אותן, והוא תמיד אחז שמותר, אולם מעולם לא אמר לה כיון שלא משנים לנשים מה שלמדו בסמינר, שאם למדו שאסור לא אומרים להם שמותר.

בראש חודש הרבה פעמים היה לובש את הכובע והחליפה לסעודת ראש חודש באמרו הגר"א היה לובש את השטריימל לפחות נלבש את הכובע.

חביבות המצוות ודקדוקיהן

כל ברכה היתה בכוונה ולאט לאט והיה מאריך בהזכרת השם כדרכו, והיה מתרגש יותר בברכת שהכל, ופעם אף ראיתיו שבירך ברכת שהכל והתחיל לבכות באמצע שאמר שהכל נחיה בדברו בהתרגשות עצומה.

כידוע בברכת המזון היה חוזר הרבה בהתרגשות על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו כמעט תמיד. לאחר על יחסרנו היה אומר בשקט ובמהירות יותר. ותמיד היה עם כובע וחליפה.

כל השנים היה נזהר מגילוי כדעת הגר"א, אולם בשנים האחרונות החמיר ביותר שיסתכלו על המים כל הזמן, וגם על מים לנטילת ידים, וגם על מים שעל השולחן רצה שיכסו, (ופעם האחרונה שהיה אצלי בבית רציתי להביא לו נטילת ידים לשולחן ורצה לקום בעצמו, ואמרתי לו למה שיטרח, והסכים רק אמר לי שאני בעצמי ימלא את המים ויביא לו ושאני יסתכל כל הזמן). ושאלתיו על זה הרי המים על השולחן ויש אנשים סביב השולחן, והתחמק ואמר לפעמים לא מסתכלים ולא רצה לדון בזה.

בין אדם לחבירו

כידוע היה רוקד הרבה בחתונות ומשמח בכל כוחו. סיפר לי בן דודו הגר"י בוק שליט"א שפעם ראה אותו בחתונה רוקד על כלות הכוחות ולאחר שגמר לרקוד שאל אותו עד כדי כך, ואמר לו רבינו בשארית כוחותיו זוכה לתורה (שניתנה בחמישה קולות) זוכה לתורה.

כידוע היה כל השנים מרנין לב אלמנות ויתומים. אולם זה לא היה דווקא אלמנות ויתומים אלא גם פרודות וגרושות ואלמנים ושאר מסכנים. ושמעתיו כמה פעמים גוער במי שאומר על יתום שהוא יתום בפניו, כגון שמציג אותו כיתום, שלא אומרים כך בפניו, כיון שהוא צריך לצאת מזה ולא להרגיש מסכן. אני בעצמי הייתי יתום ומעולם לא אמר לי את זה או דיבר איתי סביב זה, רק לאחר שנים הבנתי שקירב אותי מאוד מחמת היותי יתום.

פעם הייתי אצלו באיסרו חג והגיעה שם אמא עם ילד שהיו שם בעיות עם האב והבית לא היה כתיקנו, והילד רצה ללכת לישיבה קטנה שכל חבריו הלכו והאמא טענה שבעקבות המצב בבית הוא צריך מקום יותר עם יחס וכו', והילד לא מסכים. במשך שעה שלמה ניסה רבינו לשכנע את הילד בכל האמצעים, ואין כאן המקום לפרט, ולאחר שעה הילד הסכים, ואז אמר לר' יוסף שיביא את היין של החג ושתה עם הילד לחיים על ההסכמה. ולאחר מכן נאנח על הזמן שהתבזבז ואמר לי עכשיו צריך גם לשכנע את ראש הישיבה של אותה ישיבה שיקבל אותו.

פעם ירדנו מהבית מדרש בא' דראש חודש אלול ע"מ לנסוע למקום מסויים, ורבינו נכנס למכונת ואמר לר' יוסף אצל אלמנה פלונת יש שם הרבה בנים בודאי יש אחד שנכנס היום לישיבה קטנה או אחד שנכנס לישיבה גדולה מי מדבר עמם תברר עם אפשר להגיע, ורבינו נכנס ואנחנו נשארנו במכונת ודיבר עם הבנים במשך שעה שלימה ואח"כ חזר לדרכו. ואמר לי אני מכיר הרבה בתים של יתומים מעולם לא ראיתי בית כזה בריא.

פעם ביקש ממני לחתום כעד על שטר שלוה (איני זוכר אם זה היה עשרת אלפים דולר או חמש עשר אלף, אני נוטה בזכרונותי יותר שהיה זה חמש עשרה), אמרתי לו שאני לא רוצה להיות ערב. ואמר לי רק עדות לא ערבות, ואני יודע שאח"כ נסע בצהרים לאיזה אלמנה שחיתנה ילד ונתן לה את הכסף.

עובדות שונות – 'ועלהו לא יבול'

סיפר לי שבצעירותו האווירה היתה שבנופש מקילים יותר בכל מיני דברים שהאווירה היתה קלה יותר, ופעם כשהיה ילד נסע עם זקנו לנופש בתל אביב והתאכסנו באיזה בית הארחה, והוא קם בשבע בבוקר ויצא לבית כנסת שהיה בקרבת מקום, וראה אותו אחד הנופשים גאון מפורסם, ואמר לי שאם יאמר לי את שמו אני אשתומם, ואמר לו איפה אתה מסתובב בשעות האלו, ואמר לו בפשטות שהולך להתפלל, והלה התפלא עליו להתפלל במניין בנופש. (אמר לי ששמע סיפורים איומים על הנופש של הבהורים בישיבות ליטא שלא היה בזמן מסויים אלא כל קבוצה היתה נוסעת בקיץ, ובעץ חיים לא היה בין הזמנים בקיץ אולם היתה לזה תוצאה שהבין הזמנים התחיל בשבת סליחות).

סיפר לי אחיינו שפעם עמד בברית מאחוריו והיה יום שלישי, וישב ביחד עם הגר"מ סולובייצק, והמלצר הגיש את המנות והגר"מ סימן לו שלא ישם אצלו, אולם רבינו סימן שישם גם בצלחת של הגר"מ. והגר"מ הבין ואמר לרבינו שזה לא בריא, וחשיב לו רבינו, מה אעשה, פתאום נהייתי רעב והתחלתי לחשוב מתי אכלתי, והגעתי למסקנה שהפעם האחרונה שבא לפי אוכל היה במלוח מלכה.

אותו אחיין סיפר לי שכשהיה ילד הרבנית היתה לוקחת אותו לנופש שהיו נוסעים באשדוד ביחד עם הרב אלישיב ורעייתו, שהיו שוכרים דירה ביחד כמה שנים בקיץ, ואותו לקחו כילד כדי שיהיה מי שיקנה במכולת וכו', ורבינו בעצמו מעולם לא סיפר לי שהיה נוסע בנופש ביחד עם הגרי"ש כדרכו שלא סיפר על עצמו, ושאלתיו על זה ואמר לי שזה אמת, וזו היתה הזדמנות בנופש לדבר עם הגרי"ש גם על עניינים אחרים שמחוץ לגמ', גם דברים אלו היו מסביב לגמ' אבל לא בגמ' עצמה, כגון על גדולי ישראל שהכיר וכו'.

ראיתי שיש כאלו שכותבים שנסע להחזו"א ביחד עם הקבוצה הירושלמית, בזמנו שאלתי על זה ואמר לי שמעולם לא נסע עם מישהו אלא תמיד לבד, ושאלתיו כמה פעמים נסע, ואמר לי לא הרבה אלא כמה פעמים, ושאלתיו למה לא נסע הרבה והסביר לי שהנסיעה היתה מאוד קשה שהיו צריכים לנסוע לתל אביב ומשם לבני ברק ולא בכלי התחבורה שיש היום. ואמר לי שאח"כ לסטייפלר נסע הרבה. ושאלתיו איך דיבר עמו הרי היה כבד שמיעה, ואמר לי שבשנים הראשונות זה היה יותר קל והחמיר עם השנים. וסיפר לי שראה פעם את החזו"א מדבר עם הסטייפלר והיה נראה שהחזו"א השקיע את כל כוחותיו בזה.

וסיפר שפעם נסע אחד מידידיו גאון גדול וצדיק וצ"ל ביחד עם כמה בחורים להחזו"א ודיברו עמו בלימוד, ולאחר מכן החזו"א פנה רק לידיו זה וביקש ממנו את שמו ושם אמו, וכך סיפרו לו כשחזרו, ומאז ראו על אותו ידיד עלייה עצומה וראו בחוש שהחזו"א התפלל עליו.

כידוע שהיה בקי נפלא בתולדותיהם של גדולי ישראל מכל החוגים, והיה אדמו"ר"ם שהיה מספר להם את תולדותיהם של זקניהם שהם בעצמם לא ידעו, ואמר לי שהשקיע בזה יותר מידי בצעירותו. ואמר לי שהיו לו שני אנשים שהיה יכול לדבר עמם בדברים אלו, והם אחיו הרב ברוך הרב יוסף בוקסבוים, ושניהם נפטרו, ונשארתי לבד. אין לי היום עם מי לדבר בזה.

היה מעשה נורא שאני מאוד התפעלתי ממנו, ואנשים לא שמו לב לזה כלל. סיפר לו אחד ממקורביו, שפעם כשהיה אברך צעיר איחר לתפילה ולאחר התפילה רבינו גער בו, והגרש"ז שאל אותו מתי הגעת, ואמר לו שהגיע בויכרך דוד, ואמר לו הגרש"ז לא נורא. ורבינו מיד עצר אותו ושאל בתמיחה, אני הערתי לך ואבא שמע?? והלה תיקן את הסיפור שהגרש"ז לא שמע אלא אח"כ שאל אותו מה רבינו אמר לו וסיפר לו. ואני השתוממתי על המראה שרבינו יכול אחרי קרוב לשלושים שנה לומר שלא יכול להיות שהעיר לו בפני אבא.

אולם מאידך גיסא היה מעשה פעם בפסח שהיה אצל רבינו יהודי חשוב עם בניו שהיו בחורים, ורבינו הריח מפיו ריח סיגריות ואמר לו בפני בניו שיצא מהבית, ואח"כ אמר לבניו שהם צריכים לשכנע את האבא שלהם להפסיק לעשן משום שזה מאוד מסוכן, (באותה תקופה כמה מרביצי תורה שעישנו לקו בליבם ובנשימה). וכנראה שאחזו שצריך לעזוע את האבא שלהם על העניין שזה פיקוח נפש, ולאחר כמה דקות קרא לו שיכנס והתנצל שהוא אינו יכול לסבול את הריח הזה והאריך לומר לו שזה מסוכן.

והיה תמיד מספר את המעשה שהיה אצל ר' ברוך ממזיכזו שהתארח אצלו זקנו ר' אברהם דב אויערבאך מחמלניק שהיה מחותן עמו, (והוא היה חתן של התולדות יעקב יוסף וזקנו של רבינו), ובאמצע השולחן גער הר"ר ברוך באחד החסידים שהוא בעל עבירה וכו', והרב מחמלניק שאלו דהוי מלבין פני חבירו ברבים, וענה לו הר"ר ברוך, מה אעשה שאני רואה שאותו חסיד נתחייב מיתה, ולכך אני מוסר נפשי עליו ובזה שאני מלבין את פניו מתכפר לו ומתבטל העונש. ורבינו היה אומר שהיה אחד מיוחד מגדולי הדור לפני כמאה שנה שהעמיד תורה בישראל שהיה גוער ברבים, ורבינו אמר דקשה לו להשלים עם הנהגה זו, ואנחנו כמו הסבא שלנו הרב מחמלניק.

שאלתיו אם הספיד את הרב שך בישיבה ואמר לי שלא ורק דיבר קצת בליל שבת לאחר הלוויה, ושאלתיו למה לא הספיד, וענה לי שמחמת שלא הספיד את אביו בישיבה לא רצה להספיד את הרב שך, ושאלתי למה לא הספיד את אביו, ואמר לי שהרגיש שאין זה מתאים שיוספיד את אביו בישיבה, כאילו שמשתמש בישיבה כקרדום לעצמו להספיד את אביו.

היה פעם שאברך שאינו מכיר בא להזמין את רבינו לסנדקאות, כיון שהזמין כבר את הגר"ש ולבסוף הגר"ש לא חש בטוב ולא יכול, והיה פשוט לאותו אברך שצריך להביא את התינוק לשערי חסד כמו אצל הגר"ש, ובתחילה רבינו לא הבין את דבריו למה להביא את התינוק, ואמרו לו שאפשר לעשות בביהכנ"ס הגר"א את הברית בצהרים בין הסדרים, ואמר שצריך לשאול את הגבאים, ואמרו לו שביהכנ"ס הגר"א מסור בימות החול לישיבה גם בצהרים ולמה צריך לשאול את הגבאים, ורבינו אמר שזה מסור רק ללימוד ולא לעשות

ברית וצריך לבקש רשות, וניסו לשכנע אותו בלא הועיל, אולם אח"כ אמר שאינו מבין את הנידון למה לטלטל את התינוק והוא יבוא בעצמו למקום הברית. ראינו בזה את זהירותו בשל אחרים שכולם התפלאו על דבריו למה צריך לבקש רשות.

היה מתנגד להסידות כשיטה, ויודעני על בחורים שקצת נמשכו לזה והרחיק אותם מזה, אולם היה תמיד מונה גם את המעלות של החסידות, ושמעתי ממנו כמה פעמים שאומר אף לאחרים שהחסידות בשעתו הצילה את הכלל ישראל מידי ההשכלה ועוד. כמו כן לפני שנים הייתי שומע ממנו הרבה שאינו מכיר אדם שיראת השם בוערת בליבו שאינו מגזע החסידים, והיה מחפש אצל אנשים איזה שורש חסידי כגון סבתא וכו', אולם בשנים האחרונות לא שמעתי ממנו דבר זה.

גם בהספד על הרבנית בתוך הדברים כותב שם על מישהו שראה את הרבנית מתפללת והתפעל והוסיף שהלה היה חסיד וידע איך מתפללים. היה יודע הרבה מספרי החסידות, ובמיוחד את התולדות שהיה זקנו, והיה אומר בע"פ את לשונות התולדות בשם הבעל שם טוב ומורי אמר וכו', וכן אהב מאוד את הספר שם משמואל, ואמר לי שכל ווארט שיש שם בשם האבני נזר הוא פנינה והיה מאוד מתפעל ממנו. אמר לי כמה פעמים כאשר אירע שקראו קריאת התורה באסרו חג של שבועות שלקח עלייה לעצמו, בגלל היארצייט של הבעש"ט, ואמר לי שאם פלוני היה נמצא בישיבה שהוא נכדו היה נותן לו את העלייה, אולם כיון שלא היה אזי לקחו לעצמו. (אולם יכול להיות שצירף לזה גם את היארצייט של הגר צדק מוילנא ונראה לי שגם אמר שחל באסרו חג של שבועות, אולם לי אמר שלקח בגלל הבעש"ט. דרך אגב לפני כמה שנים אמרתי לו שהיה כתבה בעיתון על הגר צדק ושאל אותי כמה פרטים האם היה כתוב שם, ואמרתי לו שכן ומאוד נהנה מזה).

בחורים שהגיעו מעולם החסידות דווקא עודד להמשיך בזה, ואמר לי פעם על תלמיד שלו שבא מחסידות מסוימת ובמשך השנים עזב שם, ורבינו אמר לי שגער בו מאוד על כך משום שצריך שתהיה הכרת הטוב למקום שגדלת שם וצריך להמשיך ללכת וכו'.

(אמר לי כמה פעמים על איזה גאון אחד שליט"א שהיה לו סכסוך עם האדמו"ר והלך עמו לדין תורה והפסיד, והגרי"ש אחז שאותו גאון צדק ולא אחז מהדין תורה וכו', ואמר לי אני לא חסיד אבל אני יודע שעם רב' לא מתחילים והוא שהוא חסיד לא יודע את זה).

ידע את כל תהלוכות החסידים וידע לדבר עם כל האדמו"רים והחסידים בסגנון שלהם, והיה מפליא לשמוע אותו מדבר איתם בסגנון שלהם וידע בדיוק מה רוצים לשמוע.

אמר לי כמה פעמים שנוסח ספרד משובש מאוד גם לחסידים, והיה חריף מאוד נגד ההברה הפולנית חסידית היא משובשת לגמרי, ובגללו שיניתי בק"ש ועוד, אולם לא דחק בי יותר מידי לשנות משום שאמרתי לו שאצלי זה גירסא דינקותא כיון שגדלתי בין החסידים.

פעם דיברנו על חב"ד, ואמר לי ששורש הבעיה שם היא אני ואפסי עוד, ומזה נובע כל הבעיות האחרות, ואמר לי שכבר בילדותו היה מעשה שראו מישהו מקבל מהחלוקה של כולל חב"ד לומד בנועם אלימלך והפסיקו לו את החלוקה, וכל ירושלים רעשה על זה. ופעם אמר לנו שהיה מישהו שניסה לדבר עם הרב שך על האדמו"רים מחב"ד, והרב שך עצר אותו שיש לו בעיה רק עם הרב' הזה, והשאר כולם היו גדולים, (איני בטוח שאמר את השבח הזה או מילה אחרת, אבל בסגנון הזה).

עוד סיפר לי שהיה אצל הרב שך כשבאו לספר לו שהוא שר עוזי וכבודי, והרב שך פסל את זה ולא האמין כלל, עד שהביאו לו את ההקלטה והשמיעו לו.

אמר לי שיש מחלוקת בתאריך הפטירה של זקנו התולדות, אולם אצלם במשפחה ידוע הסיפור שהבעש"ט אמר לתולדות שלא ימות עד שיסלקו אותו מהרבנות, וכולם התפללו מי יעיז לסלק אותו מן הרבנות כיון שהיה תקיף גדול, והאריך ימים והיה זקן מופלג מאוד. ודרכם היה כמו שהיו עושים בפורים גם בשמחת תורה למנות מין פורים רב, ופעם אחת לאחר שמינו את הפורים רב הזה הוא אמר לתולדות בבדיחותא, עכשיו אתם כבר לא הרב פה אלא אני הרב פה, והתולדות נחרד לשמע הדברים וכמה ימים אחר שמחת תורה נפטר.

ועוד אמר לי שזקנו הרב מחמלניק ר' אברהם דב אויערבאך שהיה חתנו של התולדות חיפש בעיקר שידוכים עם צאצאים של הבעש"ט והשתדך שלוש פעמים עם צאצאים של הבעש"ט. (לא הבן שממנו יצאה משפחת אויערבאך). וכפי שזכור לי (ודאי סיפר סיפור זה, ואני כמעט בטוח שסיפר את זה על זקנו, וצריך לברר את זה מאחרים ששמעו) אמר שהבעש"ט הבטיח לו אכילת ימים על שולחנו כשהשתדך עם התולדות, והיה מתמיד גדול, ולכך כשהבעש"ט היה נוטל מים אחרונים, והיה לו הרבה כוונות בזה, היה אומר לו שילך ללמוד, ויקראו לו כאשר יברכו ברכת המזון.

אהב מאוד ניגוני מודו"ץ והייתי שומעו הרבה מפזם לעצמו תוך כדי הלימוד ניגוני מודו"ץ, ידע גם ניגונים מורכבים מאוד, (דרך אגב היה לו איזה ניגון שהיה מפזם כשלמד, ושאלתי מה זה הניגון הזה, ואמר לי שזה הניגון של הלימוד).

סיפר לי שכשר' שאול ממודו"ץ היה בשבת בירושלים הלך לשמוע אותו בסעודה שלישית, וזכר את כל הניגונים ששר שם, ואמר שעל המבדיל לאחר הבדלה היה ניגון חדש, וביקש כמה פעמים שנפגש עם חסידים שישיירו לו אותו ולא ידעו, עד שבאחת ההתונות של תלמיד מהישיבה היה שם ר' בן ציון שנקר ז"ל שהיה דוד של הכלה וביקש שישייר לו את הניגון הזה והוא ידע לשיר לו. אמר לי שיש לו חולשה לניגונים וצריך ליזהר מזה לא לימשך.

(פעם היינו באיזה מקום בשבת והיה שם פטיפון ובמלוח מלכה השמיעו לו חזנות של חזנים גדולים מהעבר ונהנה, אולם רצו להראות לו את העטיפה של התקליט עם תמונות של החזנים ולא הסכים בשום פנים ואופן להסתכל, ואמר שלא היו 'צדיקים גדולים'. ובשנים האחרונות התגלה על אחת היצירות הגדולות של אחד החזנים המפורסמים בעבר שלמעשה גנב אותה מאיזה אדמו"ר, והראש ישיבה מאוד שמח על זה, שיצירה זו היא לא של אותו חזן, והיה אומר הוא עשה על זה את כל הקריירה שלו).

היה לו סיפור מתאים לכל מצב ולכל אירוע, וגם אחז ראש למשך שנים עם כל הנאמר, ואני יתן דוגמא לזה שהיתה איתי. כשהייתי בחור עשה פעם סיום באגודה שסיימו את הש"ס משניות והביאו עוגיות ושתייה, ורוב הבחורים כבר הלכו לאכול בחדר אוכל, ואח"כ הגיעו הבחורים שהשתתפו בשיעור וסיפרו שהיה סיום והלכנו כמה בחורים בחזרה לאגודה, ואמרתי לרבינו שלא סיפרו שיש סיום, ואילו ידענו היינו נשארים להשתתף, ושאלתי אותו שאולי היה צריך להביא איזה יין ללחיים, ואמר לי מיד שר' שאול ממודו"ץ עשה פעם לחיים גם על סודה, וסיפר לי שהיה פעם עם אחיו ר' יחזקאל מאוזרוב ברכבת ולא היה על מה לעשות לחיים ועשו לחיים על סודה. ושאלתיו מאיפה הוא יודע סיפור זה ולא רצה לומר לי. לאחר יותר משנה היינו בשבת באיזה מקום והתברר במוצאי שבת שאחת הילדות לא

שמעה הבדלה, ושאלו את רבינו אם תעשה בעצמה וכו', ומישהו הציע שתעשה על 'קולח' שהיום זה חמר מדינה, ורבינו פסל את זה ואמר שזה כמו מים ואין זו שתייה חשובה של חמר מדינה, והסתכל עלי וחייך שאף שאפשר לעשות על זה לחיים אין זה חמר מדינה. ולאחר תקופה קרא לי לביתו ביארצייט של אביו באמצע סדר א' שעושה סיום, ושאני לא יאמר שלא אומרים שעושים סיום, ואני לא זכרתי כלל שהיה כזה מעשה, ואמרתי שאני זוכר שאמרתי כזה דבר, והזכיר לי שהיה פעם סיום משניות באגודה ואמרתי ואז נזכרתי. ואז שאלתי אותו מאיפה ידע את המעשה מהרכבת, ואמר לי שהיה לו חבר בעין חיים שהיה חסיד מודז'ין ואמר לי את שמו, ויש לו אח שהוא מחשובי החסידים, והלה אח"כ סטה מהדרך, אולם בזמנו הוא סיפר לו את זה, ואני שאלתי את אחיו שהוא יותר מבוגר על הסיפור, והוא זכר משהו שהיה סיפור כזה.
